

BIRŽULIO BASEINO IR ŽEMAIČIŲ AUKŠTUMOS AKMENS AMŽIAUS TYRINĖJIMŲ APŽVALGA

ADOMAS BUTRIMAS

ROMANTIZMO EPOCHOS SENIENŲ TYRINĖTOJAI

Didžiosios meno srovės (humanizmas, klasicizmas, švietimas, romantizmas ar pozityvizmas), nuspalvinusios Europos mokslą, davė tam tikrą kryptį bei atspalvį ir Lietuvos mokslui, taip pat ir proistorės modeliams.

Lietuviškai ėmę rašyti romantikai S.Stanevičius, L.A.Jucevičius ir ypač D.Poška, pradėję vadinamąjį žemaičių sąjūdį, aktyviai rinko senienas, tautosaką. Dionizas Poška įsteigė vieną iš pirmųjų, vėliau plačiai pagarsėjusį senienų rinkinį Baublyje. Jame būta ir mamuto kaulų. Jis tyrinėjo piliakalnius ir pilkapius, užmezgė ryšius su žymiais kolekcionieriais, praeities tyrinėtojais: N.Rumiancevu (įkūrusiu muziejų Peterburge), Vilniaus universiteto profesoriais J.Leleveliu, J.Loboika, K.Nezabitauskiu, J.Plateriu. Juos sudomino savo rinkiniais, vertingomis pastabomis apie prastus istorijos vadovėlius ir paskatino rašyti apie Žemaitijos archeologijos paminklus, aprašyti jo rinkinius. Pats užmezgė ryšius su Mintaujos istorikų draugija ir muziejumi (Lelewel, 1822; Loboiko, 1823, p.145–157). Minėtieji žemaičių būrelio romantikai, skirtingai negu lenkiškos orientacijos būreliai, savo žvilgsnį į praeitį kreipė sąmoningai, tikėdami, kad krašto istorijos, taip pat ir senosios, pažinimas kels okupuotos tautos patriotizmą, didins atsparumą kovojant prieš pavergėjus. Ir L.Jucevičius domėjosi piliakalniais, pilkapiais, tyrinėjo Šatrijos kalną, pirmasis konstatavo, kad čia esama kultūrinio sluoksnio. Jis vienas iš pirmųjų susidomėjo apeiginiais akmenimis, stengėsi susieti žmonių pasakojimus apie juos su senąja mitologija. Iš akmenų sukrautame kape (Gergždelių dv., Kuršėnų valsč., Šiaulių r.) 1837 m. jo rasti suriesto žmogaus griaučiai, kaip ir dalis apeiginių akmenų, galėtų būti priskirti akmens amžiaus pabaigai.

Šie romantizmo epochos pradžios senienų mėgėjai pirmiausia domėjosi ikirikščioniškosios epochos lietuviškomis senienomis, stengėsi pagerbti praeitį kaip atsvarą visoms tėvynę užgriuvusioms nelaimėms, (Abramo wicz, 1991, p.15).

Romantizmo laikotarpiu domėjimasis senienomis Lietuvos žemėse skatino nuodugniau jas studijuoti, stengtis

suprasti ir atitinkamai interpretuoti. Rašomi ir leidžiami veikalai, pirmiausia daugiatomė Teodoro Narbuto „Lietuvos istorija“, pagrįsti archeologiniais šaltiniais (tiesa, kartais pernelyg romantiškai interpretuotais). Gerai susipažinęs su Nemuno pakrančių ir pajūrio archeologine medžiaga, archeologinių tyrinėjimų metodika, kolekcijų sudarinėjimu, T.Narbutas, matyt, suprato ir akmens kirvukų reikšmę. Jis nebelaikė jų, kaip kitų kraštų romantikai, „kirviais aukoms mušti“, bet traktavo kaip „liekaną seniausių to krašto gyventojų, kuriem geležies vartojimas dar nebuvo žinomas“ (Puzinas, 1983, p.347). Be abejo, senienų tyrinėtojų romantikų, ypač jų nuopelnų kaupiant akmens amžiaus medžiagą, nereikėtų perdėtai vertinti. Vis dėlto jie buvo pirmieji Lietuvoje (Žemaitijoje), atkreipę dėmesį į pačius seniausius šio krašto radinius, bandę sudominti jais visuomenę, skatinę patriotinius jausmus, meilę istorijai ir taip prisidėję prie archeologijos mokslo atsiradimo Lietuvoje.

ANKSTYVIEJI POZITYVISTAI

Gerokai toliau už daugelį romantizmo epochos senienų mėgėjų nuėjo Lietuvos archeologijos pradininkas Eustachijus Tiškevičius. Jį reikėtų laikyti ir akmens amžiaus tyrinėjimų pradininku Lietuvoje. Jis ne tik kolekcionavo senienas, bet stengėsi jas ir moksliskai sutvarkyti, padaryti prieinamas visuomenei. Neatsitiktinai jo kolekcija tapo 1856 m. įsteigto viešojo Vilniaus „Senienų muziejaus“ pagrindu. Savo pagrindiniuose archeologijos veikaluose (Tyszkiewicz, 1842; 1850) jis rašo apie įvairias senienas, o akmeninius kirvukus apibūdina, kaip „įdomiausias archeologines senienas, kurias dera atskirai aptarti“. Paskutiniame darbe jis jau naudojami trijų periodų sistema ir aprašydamas pirmą raginį akmens amžiaus kirvuką nurodo, kad „jis vartotas anksčiau, negu išrasti metalai... Panašūs daiktai viso pasaulio rinkiniuose priskiriami prie seniausių ir rečiausių“. Deja, jo Senienų muziejuje sukauptų ir kitų mėgėjų (V.Platerio, J.Valavičiaus,

K. Tiškevičiaus) papildytų kolekcijų radimo vietos dažniausiai nenurodomos. Iš 1885 m. publikuoto muziejaus katalogo galime sužinoti, kad rinkinį sudarė 752 akmens dirbiniai (daugiausia akmeniniai kirvukai), bet dėl radinių metrikų stokos negalime nustatyti, kiek ir kokių Žemaičių aukštumos vietovių akmens amžiaus dirbinių buvo šio muziejaus rinkinyje (Каталог..., 1885, p. 1–11). E. Tiškevičius jau bandė rekonstruoti to meto žmonių gyvenimo būdą: buvę klajokliai, gyvenę būriais, gyventojų Lietuvoje buvę nedaug. Jis pirmą kartą Lietuvoje taip aiškiai pateikė archeologijos mokslo apibrėžimą: „... ji kalba apie praeitį iš išlikusių paminklų ir jos liekanos turi tą pirmumą palyginti su istorija, kad visada remiasi abejonių nekeliančiais duomenimis, jos liudijimai visada autentiški..., bešališki“.

E. Tiškevičiaus archeologiniai veikalai, jo ir bendraminčių (M. Balinskio, M. Krupavičiaus, A. H. Kirkoro) įsteigta Vilniaus archeologijos komisija ir Senienų muziejus, jų programa atkurti Vilniaus universitetą, jų organinės veiklos programa jau turi daug ankstyvojo pozityvizmo bruožų (Abramowicz, 1991, p. 37). Vien muziejaus vieta krašto visuomenės gyvenime (1862 m. apie 8 140 lankytojų), nuolatinis muziejaus rinkinių gausėjimas, gebėjimas populiarinti archeologiją leidžiant J. Vilčinskio albumus, įsikūrimas Vilniaus universiteto patalpose leidžia kalbėti apie itin svarbų Archeologijos komisijos vaidmenį XIX a. vidurio Lietuvos kultūriniame gyvenime (Aleksandravičius, 1989, p. 34–65). Tai buvo romantinės archeologijos kulminacija, kuriai būdinga sintezė, bandymas kurti programas, nors dar ir su dideliais metodologiniais trūkumais. Archeologai romantikai, visuomenei praradus politinį savarankiškumą, ėmė nuodugniau žvelgti į praeitį, nors apie archeologiją kaip mokslą neturėjo tinkamo supratimo. Tačiau jų pastangos išsaugoti ir prakalbinti krašto praeities paminklus, iš pradžių pasireiškusios tik meile jiems, epochos pabaigoje virto plačiu mokslinių tyrinėjimų baru.

NUO KOLEKCONAVIMO PRIE PAMINKLŲ FIKSAVIMO. PIRMOSIOS ANALITINĖS PUBLIKACIJOS

Pirmosios konkrečios žinios apie Biržulio regiono radinius pasiekė mus tik iš XIX a. pabaigos. Rengiantis 1893 m. Vilniuje vykusiam Rusijos imperijos archeologų IX suvažiavimui, Vilniaus viešasis muziejus 1892 m. vasarą išsiuntinėjo medžiagos rinkimo Kauno gubernijos archeologiniam žemėlapiui anketas. Ypač kruopščiai šią anketą užpildė Pavandenės liaudies mokyklos mokytojas O. Skobinas (1892 m. birželio 22 d.; VUB RS. F, b. 817,

p. 41–45). Šioje anketoje, be duomenų ir legendų apie piliakalnius, monetų lobius, metalų epochos archeologinius radinius, užrašyti ir pirmieji duomenys apie akmens amžiaus radinius Biržulio ežero pakrantėse: akmeninį kirvėlį, rastą ariamame Bardžių dvaro lauke, ir senoje Pavandenės bažnyčioje esančius porą šiaurės elnio ragu, prikaltų prie sienos. Jau niekas neprisiminė, kada jie čia buvo prikalti, tačiau manyta, kad jie rasti pelkėje, iš kurios buvo kasamos durpės. Tuo metu kai kurios moterys paslapčiomis skobė šiuos ragus ir naudojo kaip vaistus nuo kažkokių ligų. Šioje anketoje taip pat pažymėta, kad šiaurinėje Biržulio ežero pakrantėje esančio Bardžių dvaro savininkas B. Butkevičius domisi ir renka senienas. Remdamiesi šių anketų medžiaga, naudodamiesi muziejuose, kolekcijose, rašytiniuose šaltiniuose sukaupia medžiaga apie Kauno gubernijos akmens amžiaus paminklus, šio muziejaus bendradarbiai F. Pokrovskis ir E. R. Romanovas atliko pirmąją tuo metu žinomų akmens amžiaus atsitiktinių radinių ir radimviečių registraciją (Романов, p. 14–51). Reikšmingiausias jų darbas buvo Kauno gubernijos archeologinis žemėlapis (Покровский, 1899), kuriame pažymėti visi tuo metu žinomi akmens amžiaus radiniai iš Žemaičių aukštumos – 20 akmeninių kirvių radimviečių. Dalis jų buvo Biržulio baseinui priskiriamose vietovėse: prie Bardžių dvaro (Varnių apyl.), Pavandenės, Kaltinėnų ir kitose vietovėse, taip pat ir pirmoji šių apylinkių akmens amžiaus stovykla Bacaičių kaime, Ventos pakrantėje.

Archeologinės akmens amžiaus medžiagos rinkimu XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje šiose vietovėse domėjosi ir pavieniai kolekcionieriai bei senienų mėgėjai. Žymiausias jų vakarų Lietuvoje buvo kunigas, kolekcionierius Juozas Žiogas ir archeologas, dailininkas, muziejininkas Tadas Daugirdas.

J. Žiogas buvo surinkęs didžiulę akmeninių kirvių ir įvairių akmeninių daiktų kolekciją, daugiausia iš įvairių Žemaičių aukštumos vietovių, esančių Medingėnų, Šiaurinės, Užvenčio, Kalnalio parapijose (Krištopaitė, 1969, p. 57), tačiau jo rinkinyje būta eksponatų ir iš kitų Kauno gubernijos vietovių bei Elernos apyl. (Kuršo gub.), Dinaburgo, Vitebsko ir Vilniaus gubernijų (Volteris, 1912). M. E. Brenšteino duomenimis, kuriuos jis užrašė kolekcijai esant Medingėnuose, J. Žiogo rinkinyje 1904 m. buvo šie akmens amžiaus radiniai: 281 vnt. akmeninių įtveriamųjų skobtų ir kirvių, 145 įmoniniai akmeniniai kirviai ir 65 jų fragmentai, 99 akmeninių kirvių išgrąžos, 32 svaidyklių akmenys su skylėmis (didžioji dalis greičiausiai akmeninės buožės ir kapliai) bei 44 neaiškios paskirties akmeniniai dirbiniai (Brensztejn, Inwentarz..., Butrimas, 1987, p. 12–14). Kaip matyti iš E. Volterio „Vilčiai“ 1912 metais atsiųsto pranešimo, praėjus aštuoneriems metams po M. E. Brenšteino apsilankymo Medingėnuose, J. Žiogas ir toliau pildė savo kolekciją – kiekvienos iš anksčiau nurodytų rūšių akmeninių dirbinių buvo papildyta po 20–30 vienetais. Už kiekvieną tokį daiktą kolekcionieriui dažnai tekė mokėti nuo 20 kap. ligi 2 rub., ir tam jis, E. Volterio

duomenimis, jau išleidęs daugiau kaip 300 rub. Kartu pažymėta, kad J. Žiogas mėgsta fotografuoti, turįs apie 200 archeologijos, bažnyčios istorijos, architektūros, etnografijos pavyzdžių negatyvų. Jo rinkinys jau buvęs, „galima sakyti, būsiančiojo Lietuvių mokslo draugijos muziejaus dalimi“ (Volteris, 1912), tačiau taip neatsitiko. Šį rinkinį aprašinęs ir E. Volteris savo apsilankymo metu. Įvairūs liudijimai leidžia teigti, kad J. Žiogo rinkinys turėjo kelis katalogus, buvo inventorizuotas, gana gerai tvarkomas.

T. Daugirdas, dar gyvendamas Plembergo dvare, Raseinių pavieta, surinko didžiausią iš visų privačių kolekcijų rinkinių archeologinių rinkinį ir geriausiai moksliskai jį sutvarkė bei sukatalogavo. Tai buvo daugiausia paties T. Daugirdo žvalgų, tyrinėtų Žemaitijos archeologijos paminklų (Kauno gub.) rinkinys bei jo paties 1888 m. įsigyti gausūs Zaleskių rinkiniai iš Veliuonos. Pagal 1907 m. sudarytą rankraštinį šio rinkinio katalogą, jame buvo 464 akmenų dirbiniai, kurie sudarė daugiau kaip ketvirtadalį rinkinio, tuo metu turėjusio 1772 vienetus. Visa kolekcija buvo išdėstyta ant 103 lentelių (Butrimas, 1987, p.12–14).

A. Kašarauskas (Kossarzewski) savo užrašuose „Litvanica“ pateikė daug žinių apie įvairius Žemaitijos archeologinius paminklus, ypač alkakalnius, piliakalnius. Duomenis apie archeologinius paminklus, tarp jų ir apie akmenų amžiaus radinius Žemaitijoje, rinko ir kiti kunigai: prelatas B. Smigelskis, Pavandenės klebonas Tadas Knapskis, Lieplaukės klebonas Juzumavičius. Deja, jie paliko nedaug spausdintų darbų apie savo surinktą medžiagą (Smigelskis, 1909, p.226–231).

J. Žiogas tik kolekcionavo, tvarkė, rengėsi skelbti savo kolekciją spaudoje, palaikė ryšius su Kauno muziejumi, kaip narys steigėjas 1907 m. dalyvavo Lietuvių mokslo draugijos steigiamajame susirinkime, publikavo trumpus pranešimus apie metalų epochos paminklų tyrinėjimus. Savo akmenų amžiaus rinkinių mokslo visuomenei nepristatė, o neblogai aprašytą ir inventorizuotą kolekciją jis paliko K. Kupriui-Kuprevičiui. Vėliau jį, deja, jau be metrikų atsidūrė Kauno Vytauto Didžiojo kultūros muziejuje, Šiaulių „Aušros“ ir Kretingos muziejuose.

T. Daugirdas, kurio akmenų amžiaus dirbinių kolekcija Plembergo dvare buvo kiek mažesnė negu J. Žiogo rinkiniai, savo dienoraštyje kruopščiai fiksavo radimo aplinkybes, braižė detalius situacinius akmenų amžiaus radimviečių planus, skelbė savo akmenų amžiaus medžiagos rinkinius spaudoje (Dowgird, 1890; 1891; 1909; Brensztejn, 1922, p.148–153). Bene pirmoji didesnė publikacija, atkreipusi dėmesį ir į akmenų amžiaus radinius, buvo jo sudarytas detalus kiek tuo metu įmanoma, Dubysos baseino archeologinis žemėlapis, pagrįstas paties T. Daugirdo archeologiniais tyrinėjimais aplink Plembergo dvarą. Jame suregistruotos archeologinės radimvietės nuo Betygalos iki Survilų (pav. 1). Žemėlapyje sužymėti piliakalniai, kalvinų bažnyčių liekanos, senkapiai, akmeninių kirvelių, skobtų radimvietės. Tiksliam radimviečių planui sudaryti pasi-

naudota generalinio štabo žemėlapiais. T. Daugirdo sudarytas žemėlapis apima 136,5 kv. varstų plotą. Tai pirmas toks detalus ir apimantis palyginti nedidelį plotą Žemaičių aukštumos teritorijos archeologinių paminklų žemėlapis (Dowgird, 1909, p.361–366). Svarbiausias jo apibendrinantis straipsnis „Duomenys apie gludinto akmenų dirbinius, rastus Žemaitijoje ir Lietuvoje“, publikuotas 1890 m. lenkų kalba, 1891 m. perspausdintas „Varpe“ lietuvių kalba (Dowgird, 1890, p.3–20). Jame autorius aptaria akmeninius kirvius, skobtus kaplius kaip gausiausiai randamus iš visų kitų archeologinių radinių. Jų iš viso jam žinomi 749, neskaitant didelių Zigmanto Glogerio rinkinių. Straipsnyje autorius pateikia tikslus radimviečių Kauno gubernijoje sąrašus, nurodydamas pavietus, parapijas ir kaimus bei rastų dirbinių skaičius: Panevėžio (8 vnt.), Šiaulių (2 vnt.), Raseinių (75 vnt.), Kauno (27 vnt.) pavietuose bei Suvalkų gubernijos Marijampolės pavieta (4 vnt.), tikslus radimviečių sąrašus. Be to, autorius pateikia gana išsamią etnografinių apklausų medžiagą: kaip akmeniniai kirveliai vadinami vietos žmonių; kad belemnitus liaudis vadiną kitaip nei akmeninius kirvelius. Kirveliai, vadinami Perkūno kulkomis, krinta iš dangaus griaustinio metu, o krisdami iš aukštai giliai įsirausia į žemę. Jis taip pat aprašo, kokias gydomąsias savybes liaudis priskiria gludintiems akmeniniams įrankiams. Autorius teigia, kad visi jam žinomi akmeniniai kirveliai pagaminti vietoje; pateikia scheminį kirvio skylės gręžimo skerspjūvį, aptaria dažniausiai aptinkamas kirvelių ir kitų dirbinių formas, svarsto apie kirvių rankenas, pateikia kirvelių matavimų duomenis. Šioje publikacijoje autorius dažnai remiasi E. Tiškevičiaus duomenimis.

Atskirame skyrelyje T. Daugirdas nagrinėjo galimus skylių gręžimo būdus, pats sėkmingai atliko skylių gręžimo bandymus, nubraižė jų schemą. Straipsnio pabaigoje pateikė išvadas apie akmeninių kirvių panaudojimą ir teisingai konstatavo, kad juos pamažu išstūmė žalvariniai, o vėliau ir geležiniai įrankiai.

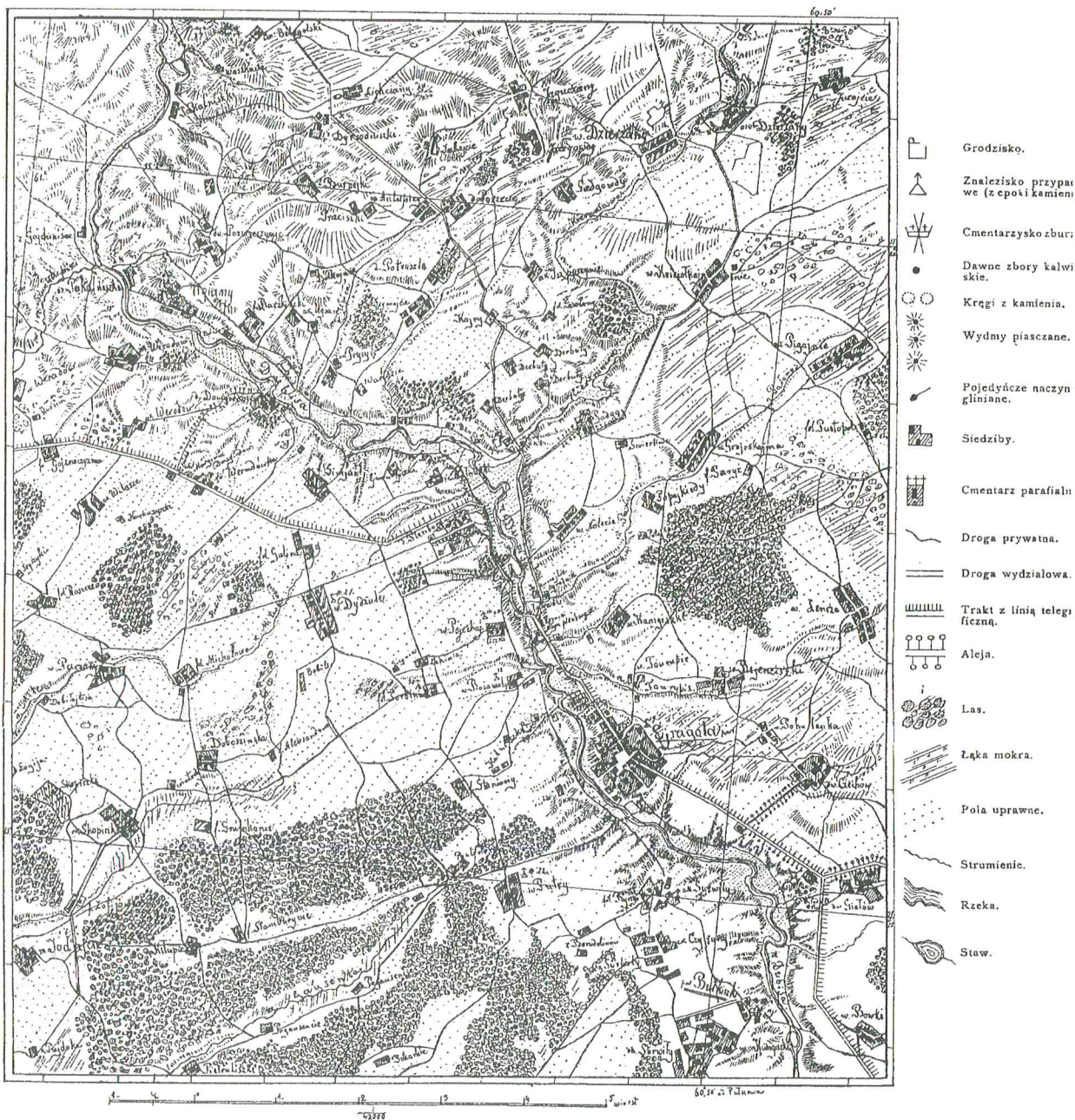
T. Daugirdo publikacijos Lenkijos spaudoje atkreipė iš Lietuvos Krokuvon persikėlusio gyventi A. H. Kirkoro dėmesį. Per jį susipažino su geologu ir archeologu G. Ossowskiu, kurį T. Daugirdas laikė savo mokytoju. Varšuvoje jis bendravo su žymiu proistorės specialistu D. J. Samokvasovu; į savo darbus atkreipė ir vieno žymiausių Vokietijos antropologų R. Virchovo dėmesį (Svičiulienė, 1969, p. 106–111, Abramowicz, 1991, p. 66–74).

Palankiai susiklosčius aplinkybėms, T. Daugirdo archeologinių tyrinėjimų dienoraščių I ir II tomai pateko į Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrių. Jais ir dabar naudojasi archeologai (Dowgird, 1881). Iš šių dienoraščių mokslui tapo žinomi tikslūs Žemaičių aukštumos radimviečių planai: Bacaičiai (Ventos deš. krante, Kurtuvėnų apyl., Šiaulių r.), Likšilis (Gančo ir Knituvos santakoje, Užvenčio vls., Kelmės r.), Džiuginėnai (prie Džiugo piliakalnio, Telšių r.), Paklibakiai (Ventos deš.

MAPKA ARCHEOLOGICZNA

okolicy nad-Dubiskiej, od miasteczka Betygoły do okolicy Surwiłły.

do art. „SPIS MIEJSCOWOŚCI...” T. Dowgirda.

1 pav. Tado Daugirdo sudarytas Dubysos baseino archeologinis žemėlapis, paskelbtas 1909 metais

krante, Šaukėnų par., Kelmės r.), Judikiai (Ventos pakr., Vaiguvo apyl., Kelmės r.), Paluknys (Žaiginio apyl., Kelmės raj.), Patumšaliai (Viešvėnų apyl., Telšių r.), Ringuvėnai (Kuršėnų apyl., Šiaulių r.). Daugiausia šių radimviečių yra Ventos pakrantėse ir T. Daugirdo kruopščios fiksacijos dėka pažymėta vėliau leistuose Lietuvos archeologijos žemėlapiuose (pav. 2). Gausios T. Daugirdo kolekcijos pateko į Kauno miesto muziejų, o netrukus jis ir pats ten persikėlė. Pirmojo pasaulinio karo metais jis liko saugoti šio muziejaus rinkinių ir tą darbą sėkmingai atliko. 1919 m. įsikūrus Valstybės archeologijos komisijai, buvo išrinktas jos pirmininku (Puzinas, 1983, p.335–362).

Žemaitijoje XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje būta ir daugiau kolekcionierių. Tačiau žymesnių akmens amžiaus kolekcijų, be aprašytųjų, anksčiau neturėta, tenkintasi vienu kitu atsitiktiniu radiniu, dažniausiai savo dvaro žemėse. Pažymėtinas kunigaikščio Mykolo Oginskio archeologinis rinkinys Plungės dvare, kuriame šalia gausaus metalų epochos papuošalų rinkinio buvo ir keturi gludinto akmens kirveliai, taip pat Ringuvėnų dvare T.Porazinskiui priklausęs archeologinis rinkinys, kurio sudėtis M. E. Brenšteino rankraštyje smulkiau neaptariama (Butrimas, 1987, p.14). Minėtinas Siraičių dvarelis savininkas Engelbertas Andrijauskas, 1895 m. dvaro durpyne iš 1 m gylio iškasęs šiaurės elnio ragą. Tai 153 cm ilgio radinys, kurio piešinį ir aprašymą radėjas paskelbė 1896 m. „Wędrowiec“ žurnale Nr. 28, (Brensztajn, Inwentarz..., p.2).

XIX a. paskutinį ketvirtį akmens amžiaus radiniai iš Žemaičių aukštumos pateko ir į Mintaujos muziejų. Be pirmąjį akmeninį kirvį iš Malūnų dvaro (10 varstų (apie 11 km) nuo Pumpėnų miestelio) šiam muziejui pateikė Rygos gimnazijos moksleivis Benediktas V. Karpis. Kiek vėliau į muziejų pateko 20 įtvėriamųjų akmeninių kirvių kolekcija iš Telšių apylinkių (konkretesnė radimo vieta nenurodyta). Be minėtų radimviečių, daugiausia, atrodo, iš Šiaurės vakarų Lietuvos į šį muziejų dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą pateko 64 įtvėriamųjų kirvių kolekcija. Įdomu, kad yra nustatytos visų jų akmenų rūšys. Vyrauja kirviai, padaryti iš diorito, porfyro. Atrodo, kad gerokai pasidarbuota specialisto mineralogo. 1896 m. į šį muziejų pateko pergniaužtapentis akmeninis įtvėriamasis kirvelis, kurį iš Telšių apskrities, Juozapavo vietovės, muziejui pateikė grafas Otto von Keyserlingkas. Panašiu laikotarpiu iš Žemaičių aukštumos regiono, nenurodant tikslų radimviečių pristatyti dar šie akmens amžiaus dirbiniai: 1 akmeninio kirvio fragmentas, nulūžęs per skylę kotui, 3 akmeniniai kirviai su pragręžtomis skylėmis kotui, 1 gyvatgalvis kaplys, 7 akmeniniai kirviai su išgręžtomis skylėmis, 3 kirvių išgrąžos, 2 kirviai su išgręžtomis skylėmis ir įtvėriamasis kirvelis. Gaila, kad šita radinių grupė taip pat neturi tikslesnių metrikų. 1898 m. barono Paulio N.Stempelio pristatyti dirbiniai jau su tikslesnėmis metrikomis: 1 akmeninis kirvis su skylė kotui iš Laukžemės (Telšių aps.), 1 akmeninis įtvėriamasis kirvelis iš Ritinės dvaro (Telšių aps.).

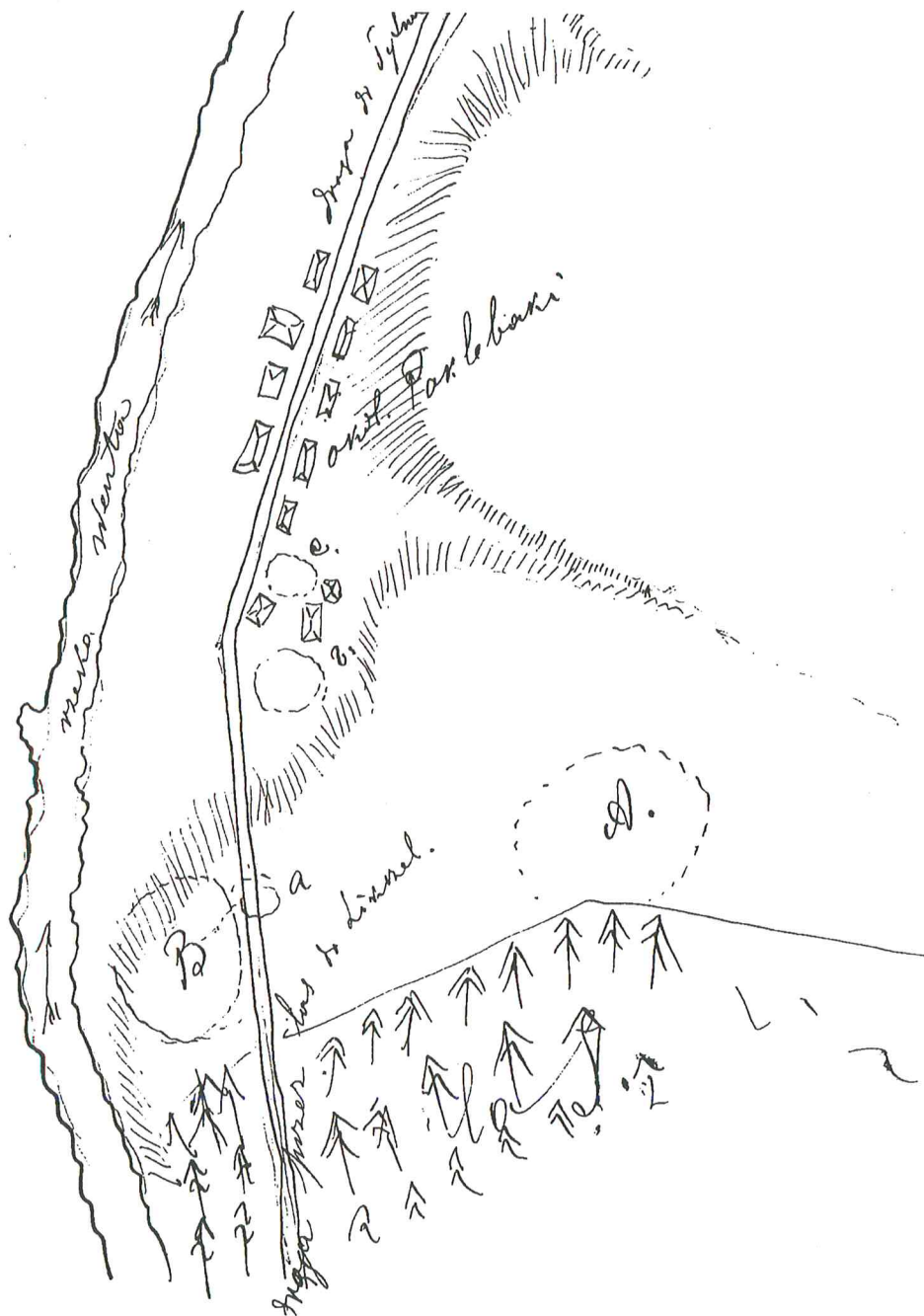
Anksčiau pateiktus duomenis autoriui pavyko aptikti Rygos istorijos muziejuje saugomose Mintaujos muziejaus kartotekose. Šioje kartotekoje yra surinkti duomenys apie 296 archeologinius radinius iš Lietuvos. Tarp jų – 118 akmens amžiaus (neolito laikotarpio) kirvių ir kaplių. Juos į Mintaujos muziejų iš savo apylinkių vakarų Lietuvoje dažniausiai pristatydavo Rygos ar Mintaujos gimnazijose besimokantys moksleiviai bei vokiečių kilmės baronai ir grafai iš šiaurinių Žemaičių aukštumos dvarų. 1906 m. titnaginį strėlės antgalį, rastą Mūšos upėje, Rygos Duomo muziejui padovanojo baronas Bistromas.

Latvijos muziejuose sukaupta medžiaga svarbi XIX a. pabaigos kultūros istorijai, o kartu gerokai papildo neolito akmens amžiaus dirbinių paplitimo vaizdą, atskleidžia, kaip jie buvo kolekcionuojami ir pateko į muziejus. Drąsiai galima daryti išvadą, kad dėl nuo seno susiklosčiusių ekonominių, kultūrinių šiaurės Žemaitijos ryšių iš ten akmens amžiaus dirbiniai kur kas dažniau patekdavo į Latvijos muziejus negu į Vilniaus ar Kauno. Tik pietų Žemaitijos radiniai, daugiausia ten besidarbuojančio T. Daugirdo dėka, ženkliai papildė Kauno muziejaus fondus.

Akmens amžiaus radimvietes Žemaičių aukštumoje atskirų apskričių aprašymuose užfiksavo ir K.Gukovskis, nuo 1885 m. dirbęs Kauno gubernijos statistikos sekretoriumi ir daug metų redagavęs „Памятная книжка Ковенской губернии“ (ėjo 1847–1915 m., K.Gukovskis redagavo 1885–1906 m.). Čia jis skelbė savo ir kitų autorių pateiktas statistikos ir kraštotyros žinias apie atskiras Kauno gubernijos vietas, kartu ir archeologinių radinių duomenis. Apie kai kuriuos paminklus jis ėmė žinių iš T.Daugirdo, tačiau kiti paminklai užfiksuoti tik jo redaguotame leidinyje, pavyzdžiui, Pakupelkio akmens amžiaus radimvietė Ventos dešiniajame krante (Šaukėnų apyl., Kelmės r.) (Гуковский, 1895, p. 196). Jis aprašė ir archeologinius radinius Janapolės apylinkėse (Гуковский, 1892). Pats K.Gukovskis archeologinių tyrinėjimų nevykdė ir nebandė plačiau interpretuoti jam žinomų radinių, bet padėjo tik populiarinti archeologinę medžiagą, o tarnybos reikalais keliaudamas po visą Kauno guberniją sukaupė nemažą archeologinės medžiagos rinkinį statistikos komitete.

Antropologinę žemaičių medžiagą Virvytės ir Ventos baseine (Užventyje, Pavandenėje, Žebenkaive, Varniuose, Padievytyje, Tveruose, Rešketėnuose, Medingėnuose, Viešėnuose, Papilėje, Tryškiuose, Ušnėnuose) rinko Peterburgo universiteto studentas Povilas Višinskis – 1896 m. birželio 14–rugpjūčio 20 d. (Butėnas, 1936, p.59; Sprindis, 1978, p.96; Višinskis, 1964, p.125–237).

Tautinio atgimimo laikotarpiu besikuriančios mokslo įstaigos, skatinamos plataus Lietuvos visuomenės susidomėjimo krašto senovės liekanomis, archeologiniams tyrinėjimams taip pat skyrė daug dėmesio. 1907 m. Vilniuje įsteigta Lietuvių mokslo draugija taip pat domėjosi Lietuvos archeologija ir statistika, o J.Basanavičius pabrėžė, kad „archeologiški tyrimai suteiks daug medžiagos seno-

2 p.v. Paklibakių akmens amžiaus radimvietės Ventos krante situacinis planas. Tado Daugirdo dienoraštis

vės lietuvių kultūrai aprašyti“ (Tarasenko, 1928, p.39–41). Draugijoje susibūrė tuo metu žinomi Lietuvos archeologijos paminklų tyrinėtojai, nemažai darbuvių ir Žemaitijoje tyrinėdami archeologijos paminklus, kaupdami ir akmens amžiaus radinių rinkinius: J.Žiogas, VI.Nagevičius, J.Basanavičius. Draugijos nariai per metinius suvažiavimus skaitė archeologijai skirtus pranešimus ir savo tyrinėjimų

medžiagą skelbė Lietuvos mokslo draugijos leidžiamame žurnale „Lietuvių tauta“. Deja, į draugijos rinkinius nepateko akmens amžiaus medžiaga iš vakarų Lietuvos, išskyrus keletą J.Žiogo padovanotų akmeninių kirvelių. 1921 m. šios draugijos muziejaus archeologijos skyriuje buvo 164 akmens ir rago dirbiniai, tačiau neaišku, kokią dalį sudarė rinkiniai iš vakarų Lietuvos.

Lenkų mokslo bičiulių draugijai, įsteigta 1907 m., priklausė tokie žymūs krašto archeologijos tyrinėtojai kaip V.Šukevičius, T.Daugirdas, M. E. Brenšteinas. Du pastarieji daug nusipelnė tyrinėjami Žemaitijos archeologijos paminklus. Į turtingą draugijos muziejaus priešistorinės archeologijos skyrių pateko gintaro dirbiniai iš Palangos, aptikti Šventosios neolito gyvenvietėse, nes drauge su jais buvo rasta neolito laikotarpio archeologinių dirbinių. Šią kolekciją draugijai padovanojo Palangos grafas F.Tiškevičius.

Daug naujos informacijos apie Žemaičių aukštumos akmens amžiaus radimvietes, remdamasis anksčiau skelbta medžiaga, nedidelėmis žinutėmis spaudoje, informatoriais, besiplečiančiu muziejų tinklu vakarų Lietuvoje, pateikė Petras Tarasanka savo veikalė „Lietuvos archeologijos medžiaga“ (Tarasanka, 1928). Tai buvo vienintelis ir gana sėkmingas bandymas pirmosios Lietuvos Respublikos metais pateikti tuo metu žinomų archeologijos paminklų sąrašą ir literatūrą apie juos. Kartu autorius pirmą kartą Lietuvoje aptarė archeologijos mokslo raidą ir jam žinomą medžiagą pabandė suskirstyti į kultūrinius ir chronologinius laikotarpius. Akmens amžių autorius suskirstė į paleolito ir neolito laikotarpius. Remdamasis V.Šukevičiaus, A. Spicyno, L. Kšivickio, O. Tišlerio, K. Būgos tyrinėjimais, neolito laikotarpiui jis priskyrė akmens amžiaus stovyklas ir dirbtuves, piliakalnius (ankstyvuosius), laidojimo vietas, kai kuriuos akmenis (mengirus), įvairius akmens, molio, kaulo ir kitus dirbinius, kurių kiekvieną grupę aptarė atskirai. Tyrinėtoji vertingiausias yra Lietuvos archeologinių paminklų sąrašas (III skyrius), kuriame kruopščiai suregistruotos visos Žemaitijos akmens amžiaus radimvietės ir atskiri autoriui žinomi akmens amžiaus radiniai. Iki šiol nepraranda vertės ir plačiausias tarpukario Lietuvos archeologinės literatūros sąrašas (IV skyrius) bei sisteminis archeologinių Lietuvos paminklų sąrašas (V skyrius). Šiame skyriuje Klaipėdos, Kretingos, Mažeikių, Raseinių, Šiaulių, Tauragės ir Telšių apskričių detaliuose sąrašuose ir žemėlapiuose randame pažymėta 14 akmens amžiaus paminklų, kapų, be atsitiktinių radinių, daugiausia akmeninių kirvukų, iš 112 vietovių. Suregistruoti visi autoriui žinomi akmens amžiaus paminklai. Nors vėliau parengti ir detalesni tokio tipo Lietuvos archeologiniai žemėlapiai, tačiau Tarasankos parengtasis dėl detalių nuorodų ir bibliografijos iki šiol nepraranda savo mokslinės vertės. Darydamas savo išvadas, jis daugiausia rėmėsi A. Spicyno autoritetu ir tiksliau datuoti akmens amžiaus paminklų nesiryžo. Peterburgo archeologijos komisijos narys, Peterburgo universiteto archeologijos profesorius A. Spicynas, be atskirų Lietuvos akmens amžiaus tyrinėtojų darbų (daugiausia V.Šukevičiaus), referavimo komisijos leidiniuose (Puzinas, 1983, p.212) savo didžiausiam veikalė „Литовские древности“ Lietuvos archeologinę medžiagą pirmą kartą suskirstė atskirais periodais, charakterizavo regiono gamtines sąlygas. Rašė, kad jam nieko nežinoma apie Lietuvos paleolito paminklus. Kau-

liniam periodui jis priskyrė visus jam žinomus, aprašytuosius E.Tiškevičiaus ir V.Šukevičiaus. Jam taip pat buvo žinomi T.Daugirdo, P.Tarasankos archeologinės medžiagos rinkiniai, tarp jų ir akmens amžiaus medžiaga iš Žemaičių aukštumos (Спицын, 1925, p.112–171).

Žemaitijos akmens amžiaus archeologinių paminklų tyrinėjimus pirmosios Lietuvos Respublikos metais (1918–1940) daugiausia vykdė vokiečių archeologai (daugiausia tyrinėję pajūrio zonos neolito laikotarpio paminklus) ir Kauno universiteto bei Vytauto Didžiojo muziejaus archeologai. Tiesa, sistemingų archeologinių tyrinėjimų šiame regione jie nevykdė, dažniausiai buvo tenkinamasi atsitiktinės medžiagos ir radimviečių fiksavimu, naujos medžiagos įtraukimu į tikslesnes kultūrinės ir chronologines ribas. Deja, nesant sistemingų stratigrafinių tyrinėjimų, dažnai to nepavykdavo padaryti.

Organizuotesnį darbą Šilutės ir Klaipėdos apskrityse bei Kuršių Nerijoje vykdė vokiečių archeologai bei mėgėjai, todėl ten pasirodė ir pirmieji apibendrinantys veikalai, skirti Rytų Prūsijos archeologijai (nors Klaipėdos kraštas 1923–1939 m. teisėtai priklausė Lietuvai, jie traktavo jį kaip Rytų Prūsijos dalį). Bene pirmas toks akmens amžiui skirtas apibendrinantis darbas buvo Vilhelmo Gertės monografija apie Rytų Prūsijos keramiką (Gaerte, 1927) bei didžiulė jo monografija „Rytprūsių archeologija“ (Gaerte, 1929), kuriose aptariama ir Klaipėdos bei Šilutės apskričių medžiaga, daugiausia neolito laikotarpio kaulo ir rago, gintaro dirbiniai, keramika, kapai. Pirmą kartą vakarų Lietuvos ir Rytprūsių archeologinė akmens amžiaus medžiaga, remiantis paminklų stratigrafija, topografija, tipologija, žiedadulkių analizės duomenimis, buvo įtraukta į gana patikimas kultūrinės ir chronologines ribas. Iki šiol išliekamosios vertės nepraranda C.Engelio monografija „Senprūsių genčių proistorė“ (Engel, 1932). Labai svarbūs mezolito ir neolito laidojimo paminklų vakarų Lietuvoje pažinimui tebėra Meškos Galvos (Bezenberger, 1883, Bohne–Fischer, 1941), Alksnynės ir Juodkrantės (Engel, 1935) Kuršių nerijoje vėlyvojo neolito kapų tyrinėjimai ir Minijos dešiniajame krante, Lankupiuose (Bezenberger, 1896) rasto laivinių kirvių kultūros kapo tyrinėjimai. Itin svarbūs Rytprūsių ir Lietuvos pajūrio zonos akmens amžiaus laikotarpio radinių chronologijai nustatyti buvo vokiečių durpynų geologo Hugo Groso tyrinėjimai. Rytprūsių durpynuose jis rekonstravo klimato ir augalų raidą nuo vėlyvųjų ledynų laikotarpio iki geležies amžiaus ir, remdamasis žiedadulkių analizės metodais, nustatė daugelio durpynuose aptiktų radinių, tarp jų ir paleolito kaulo bei rago dirbinių iš Bachmano dvaro prie Klaipėdos chronologiją (Groß, 1939, p. 65–67). Be abejo, jo darbai buvo svarbūs ir Lietuvos archeologams, bandžiusiems šiuo laikotarpiu tiksliau datuoti atsitiktinai Žemaitijos, Užnemunės ir kitų Lietuvos regionų durpynuose rastus akmens amžiaus kaulo ir rago dirbinius.

ŽEMAIČIŲ AUKŠTUMOS IR BIRŽULIO BASEINO REGIONO AKMENS AMŽIAUS MEDŽIAGOS KAUPIMAS LIETUVOJE PIRMOSIOS LIETUVOS RESPUBLIKOS LAIKOTARPIU

Neabejotiniais akmens amžiaus tyrinėjimo ir medžiagos kaupimo centrais tapo besikuriantys krašto muziejai ir Valstybinė archeologijos komisija. To laikotarpio Lietuvos muziejai (Kauno miesto muziejus, nuo 1936 m. Vytauto Didžiojo kultūros muziejus, nuo 1932 m. Telšių „Alkos“ muziejus, Telšiuose, nuo 1935 m. Kretingos muziejus, nuo 1923 m. Šiaulių „Aušros“ muziejus) tapo įstaugomis, į kurias pateko didžioji dalis Žemaičių aukštumos ir Biržulio baseino akmens amžiaus medžiagos. Ji dažniausiai atsitiktinai aptikta rankiniu būdu vykdant melioracijos darbus, kasant durpes ar atliekant kitus žemės darbus. Nors sistemingi akmens amžiaus paminklų tyrinėjimai mūsų aptariame regione nevykdomi, tačiau muziejų darbuotojai ir Valstybinė archeologijos komisija paskatino kultūrtechnikus sudaryti atsitiktinai randamų dirbinių situacinius planus, nubraižyti jų profilius. Taip atsirado naujas dokumentikos šaltinis, suteikiantis duomenų apie radimviečių topografiją, tikslesnę radinių stratigrafiją. Tai svarbiausia dokumentinės medžiagos dalis, suteikianti galimybę daug geriau pažinti Biržulio regiono akmens amžių.

Pirmieji titnago radiniai į Kauno miesto muziejų iš Biržulio ežeryno ir Žemaičių aukštumos pateko dar 1930 m.: tai balkšvas titnaginį skaldytinis, galinis gremžtukas, dalis skeltės ir netaisyklingos formos titnago dirbinys (KVDKM, inv. Nr. 1573:1–4). Dirbiniai rasti Janapolės (iki XVIII a. antrosios pusės vietovės pavadinimas – Viržūvėnai) apyl., Varnių vls., Telšių aps. 1930 m., gauti iš Janapolės klebono, pateikė Rolukas. Visas šis titnago inventorių rastas netoli Patilčių kaimo esančioje kalvoje. Ten, anot radėjo, jų randama nemažai ir spėjama, kad čia būta titnago apdirbimo vietos. Panašiu laiku į tą patį muziejų pateko ir kiek didesnis (12 titnago dirbinių) rinkinėlis iš Graužių (Josvainių apyl.): 2 rėžtukai, 2 gremžtukai, 2 strėlių antgaliai, 3 retušuotos skeltės, 2 neaiškios paskirties titnago dirbinėliai, 1 muštukas (KVDKM, inv. Nr. 1551:1–12). 1936 m. į tą patį muziejų pateko titnago dirbinėliai iš Bridvaišio ežero pakrantės (Tytuvėnų apyl.), kuriuos pateikė Petras Jagminas. Panašiu laiku pateko ir titnago dirbinių kolekcija iš Šilalės miesto (KVDKM, inv. Nr. 615:1–15), 1932 m. iš rytinės Biržulio ežero pakrantės, Pabiržulio kaimo, į Žemaičių „Alkos“ muziejų Telšiuose pateko įtvėriamasis keturkampio skersinio pjūvio titnaginį kirvelis (senasis inv. Nr. 66). Jį pateikė Zosė Vyšniauskienė iš Pavandenės pradinės mokyklos. Kirvelis buvęs rastas 1924 m., Pabiržulio kaimo darže, 2 km nuo Sprūdės kalno. Pirmosios Lietuvos Respublikos paskutiniaisiais metais (1938–1940 m.) rytinėje Žemaičių aukštumos dalyje savo gimtosiose Ariogalos, Raseinių, Čekiš-

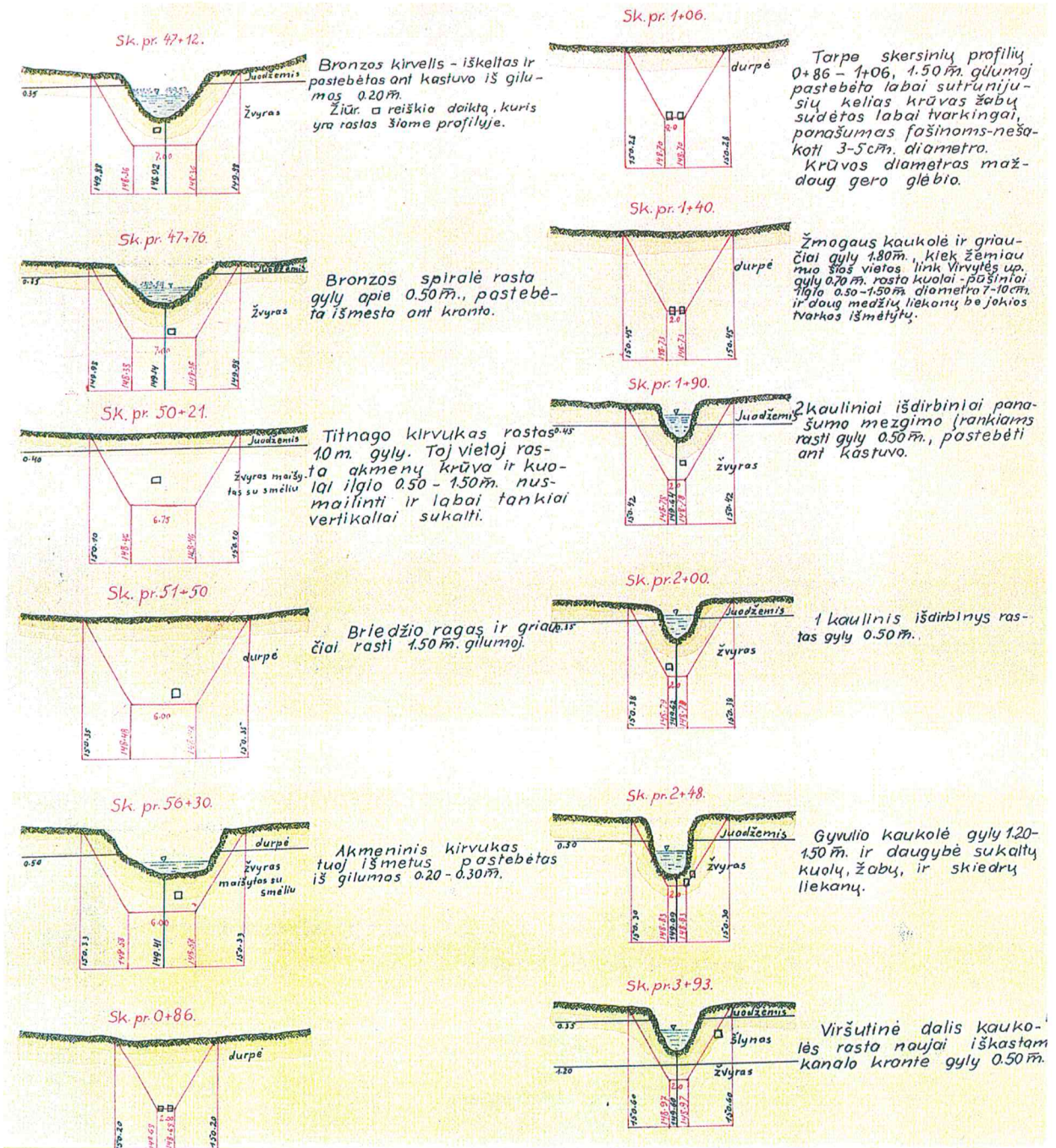
kės apylinkėse titnago dirbinius rinko žymus kolekcionierius Aleksandras Račkus. Neolito laikotarpio titnaginiai ietigaliai iš Ugionių parapijos, Betygalos vlsč., Vispilio apyl., Jurbarko vlsč. ir Putrių k. Ariogalos vlsč. iš pradžių pateko į JAV jo organizuojamą Lituanistikos muziejų (Puzinas, 1961, p.328), o 1967–1968 m. juos įsigijo Balzeko muziejus. Šiuo metu jie eksponuojami Balzeko muziejuje, Čikagoje (1997 m. duomenys).

Į to meto Lietuvos muziejus ėmė patekti taip pat kaulo ir rago dirbinių iš kitų Žemaičių aukštumos vietovių. Didžiausią jų dalį sudarė kauliniai durklai. Netoli Alsėdžių rastas ir A.Nezabitauskio 1937 m. Kauno miesto muziejui padovanotas kaulinis durklas, padarytas iš pusiau perskelto blaudzikaulio (Nezabitauskis, 1925, p. 4). Kitas to paties tipo kaulinis durklas rastas Utelių durpyne, Nemakščių valsčiuje, ir Valstybės archeologijos komisijai pristatytas 1936 m. (Puzinas, 1983, pav. 3:3). Žemaičių „Alkos“ muziejui Telšiuose 1940 m. mokytojas Brunza pateikė pirmąjį radinį iš Šarnelės radimvietės (Varduvos upės pakrantė, Žemaičių Kalvarijos par.). Tai vėl kaulinis durklas iš pusiau perskelto kaulo gludintu smaigaliu (Valatka, 1968, pav. 3:k). Kaulinis durklas (?), rastas apie 1960 m. reguliuojant Rešketos upės vagą ties Vilko Miško vienkiemiu (Janapolės apyl.), pateko į J.Rekašiaus kolekciją (Daugudis, 1965), durklas su rankena rastas Ariogaloje, Taurupio ir Dubysos santakoje.

Žeberklai, rasti dažniausiai kasant durpes rankiniu būdu Žemaičių aukštumos durpynuose taip pat sudaro didelę atsitiktinai rastų kaulinių dirbinių grupę. Be jau minėto iš Virvytės ir Rešketos santakos, Ylių kaime, Alsėdžių valsčiuje, Telšių aps., rastas vienašonis kaulinis žeberklas su išpjautais grioveliais titnaginėms skeltėms įdėti. VDK muziejui žeberklą 1937 m. dovanojo dailininkas Jonas Burba (Nezabitauskis, 1925, p. 4; Puzinas, 1935, pav. 7).

1936 m. į Kretingos muziejų pateko gintaro dirbinių rinkinys, susidedantis iš 153 įvairių akmens amžiaus gintaro papuošalų (Tarvydas, 1937, p. 46–56). Juos padovanojo Palangos grafai Tiškevičiai. Tik neseniai paaiškėjo tikslesnės šio rinkinio atsiradimo aplinkybės. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje įrengiant Palangos parką buvo kasamos durpės iš Šventosios durpynų. Tuo metu, matyt, užtaikyta ant akmens amžiaus gintaro dirbtuvių ar tiesiog neolito gyvenvietės ir darbininkai surinko unikalų gintaro papuošalų rinkinį, kuris vėliau ir pateko į Kretingos muziejų. Deja, sistemingai tyrinėjant Šventosios akmens amžiaus paminklų kompleksą jau nepavyko konstatuoti šios, greičiausiai sunaikintos, radimvietės. Tuo laikotarpiu ir Smeltėje (Klaipėdos uoste) bei Lūžijos miške (netoli Priekulės) taip pat rasta gintaro dirbinių (Richthofen, 1935, p.3–15). Visus šiuos gintaro dirbinių rinkinius jau tuo laikotarpiu J.Puzinas teisingai datavo neolito laikotarpiu (Puzinas, 1983, p.49–51).

Kiek vėliau tam pačiam muziejui kunigas Vitkus iš Janapolės pateikė pusę laivinio kirvio su „siūle“ viename šone, skilusio per skylę kotui.

4 pav. Virvytės ir Reškėtos santakos (Telšių apsk.) akmenų ir žalvario amžiaus radimviečių skersiniai profiliai. Braižė kultūrechnikas M. Mikalauskas 1930 m.

ATSITIKTINIAI RADINIAI BIRŽULIO APYEŽERIO REGIONE, RASTI MELIORACIJOS DARBŲ METU

1930 m., nugriovus vandens malūną prie Janapolės ir iškasus bei paplatinus Virvytės ištakas iš Biržulio ežero, prasidėjo Biržulio melioracijos darbai. 1930–1934 m. tiesinant bei platinant Virvytės ir Rešketos vagas, vandens lygis ežere nukrito 110 cm ir ežero plotas sumažėjo iki 200 ha.

Šių darbų metu aptiktos trys akmens amžiaus radimvietės, pirmoji iš jų – Rešketos ir Virvytės santakoje, Patilčių kaime. Kultūrtechnikas M. Mikalauskas 1930 m. sudarė spalvotą brėžinį „Telšių apskrities, Varnių vls., Virvytės ir Rešketos upelių archeologinių iškasenų vietos, vertikalė ir horizontalė padėtis“; brėžinyje parodyti skersiniai radimviečių profiliai ir planas; šiuo metu jis saugomas Telšių „Alkos“ muziejuje. Šis planas turi seną Kauno miesto muziejaus antspaudą ir archeologijos skyriaus inventoriaus numerį 496. Jame raudonais brūkšniais nužymėta 12 Rešketos ir Virvytės vagų (iki melioracijos) pjūviai ir atskirai pateikta 12 skersinių profilių. Prie kiekvieno skersinio tikslesnių matmenų profilio pateiktas trumpas radimvietės aprašymas (pav. 3, 4).

Pirmasis skersinis profilis, labiausiai į šiaurę nutolęs žemyn pagal upės tėkmę, rodo, kad Virvytės vagoje, 20 cm po vandeniu (ir apraše rašoma, kad šioje vietoje) kastuvu iš gilumos iškeltas žalvarinis kirvelis, kuris 1938 m. paskelbtas J. Puzino studijoje „Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys“ (Puzinas, 1983, pav. 16:2). Tik apie 30 m į pietus nuo kirvelio, 0,5 m gylyje nuo upelio dugno, rastas žalvarinis smeigtukas masyvia įvija (abu radiniai rasti išmesti ant kranto, jau žvyro sluoksnyje). J. Puzino nuomone, jie skirtini senojo žalvario amžiaus antrajam periodui.

Toliau upės vaga aukštyn, prieš Rešketos įtekėjimo į Virvytę vietą, tačiau šalia pastarosios vagos, 70 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, žvyro, maišyto su smėliu, sluoksnyje, kasant naują Virvytės upės vagą, aptiktas trečias radinys – titnago kirvelis. Šalia kirvelio rasta akmenų krūva ir 50–150 cm ilgio nusmailinti ir labai tankiai vertikaliai sukalti kuolai. Šioje vietoje ikimelioracinė upės vaga kaip tik darė kilpą į pietus ir atsiradusiame kyšulyje aptikta greičiausiai neolito gyvenvietė arba užtvankos žuvims gaudyti liekanos.

Dar už keliasdešimt metrų į rytus nuo šios radimvietės, taip pat šalia ikimelioracinės upelio vagos, kasant naują upės vagą, pagal tą patį kultūrtechniko Mikalausko planą 150 cm gylyje, aptikti briedžio ragai ir griaučiai. Jie aptikti durpės sluoksnyje (Sk. pr. 51+50). Dar toliau į rytus, vėl pačioje Virvytės vagoje, ją gilinant, 20–30 cm gylyje nuo buvusio upės dugno rastas akmeninis kirvukas. Tai paskutinis tuokart aptiktas radinys Virvytės upės vagoje arba šalia jos, labiausiai nutolęs į rytus prieš upės tėkmę.

Be radimviečių Virvytės upėje, tame pačiame plane tiksliai pažymėtos ir radinių Rešketos upės senojoje ir naujojoje vagoje radimo vietos, prieš pat šios upės įtaką į Virvytę. Arčiausiai santakos, jau kasant naująją upės vagą, pla-

ne nurodyti du skersiniai pjūviai (Sk.pr. 0+86 ir Sk.pr. 1+0,6), tarp kurių atstumas apie 10 m. Parašyta, kad tarp šių skersinių profilių 150 cm gylyje nuo žemės paviršiaus pastebėta kelios krūvos labai sutrūnijusių žabų, sudėtų itin tvarkingai nešakotų apie 3–5 cm diametro skersmens kartelių. Rastoji krūva – maždaug gero glėbio skersmens. Pagal skersinius profilius ir aprašymą melioratoriai šioje vietoje bene bus suradę žvejybai skirto iš kartelių pinto bučiaus liekanas. Visa tai rasta durpių sluoksnyje.

Už keliolikos metrų į pietus nuo pastarosios radimvietės, upės vaga aukštyn, kasant naują ištiesintą vagą, 180 cm nuo žemės paviršiaus rasta žmogaus kaukolė ir griaučiai, o kiek žemiau nuo šio pjūvio (Sk. pr. 1+40), arčiau Virvytės upės, 70 cm nuo žemės paviršiaus, rasti 7–10 cm skersmens ir 50–150 cm ilgio pušiniai kuolai bei daug be jokios tvarkos išmėtytų medžio liekanų. Dar už kelių metrų į pietus nuo šios radimvietės, Rešketos upe aukštyn, jau pačioje upės vagoje, ją gilinant, žvyro sluoksnyje, apie 50 cm gylyje nuo upės dugno, rasti du kaulo dirbiniai, kurie radėjams atrodė panašūs į mezgimo įrankius, tačiau, lyginant su vėlesnėmis publikacijomis, tai buvo kauliniai strėlių antgaliai. Visai arti šios radimvietės (gal per 1 m), taip pat žvyro sluoksnyje, maždaug 50 cm gylyje nuo upelio dugno, rastas dar vienas kaulo dirbinys, pagal publikacijas – taip pat greičiausiai strėlės antgalis.

Kiek toliau nuo pastarosios radimvietės, taip pat dar nemelioruotoje Rešketos vagoje, 120–150 cm gylyje, žvyro sluoksnyje, rasta žvėries kaukolė ir daugybė sukaltų kuolų, žabų, skiedrų liekanų. Greičiausiai melioratoriai vėl aptiko akmens amžiaus gyvenvietės liekanas. Paskutinė radimvietė Rešketos upelio vagoje – jau visai netoli tilto Varnių–Telšių kelio pakelėje. Čia 50 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, po juodžemiu, šlyno sluoksnyje, naujai iškasto kanalo (kuris čia beveik sutampa su upės senvage) krante rasta viršutinė žmogaus kaukolės dalis.

1930 m. Patilčio kaime lankėsi tuometinis Kauno miesto muziejaus direktorius profesorius Eduardas Volteris, sužinojęs apie radinius, kai gilinant Rešketos ir Virvytės upių vagas, kastuvais buvo užkabintos neolito ir žalvario amžiaus radimvietės (K. M., 1931). Kadangi rudenį šlapių vietų išsamiau tyrinėti buvo neįmanoma, tai radimvietė tik nufotografuota ir sudarytas planas. Antropologinė medžiaga perduota ištirti prof. J. Žilinskui, gyvulių kaulai – prof. T. Ivanauskui, mediniai basliai – prof. K. Regeliui ir L. Valioniui (Zabiela, 1993, p. 74). Žalvarinius dirbinius E. Volteris datavo 1400–1100 m. pr. Kr. Tuo metu Lietuvoje šių laikotarpių paminklų nebuvo žinoma, todėl E. Volteris planavo į Patilį pasiųsti „antropologus, botanikus, zoologus, archeologus narūnus Biržulio ežero dugnui tirti“ (VAK, 56/106). Tai būtų buvusi pirmoji Lietuvoje didelė kompleksinė ekspedicija, kuri, deja, neįvyko. Tačiau svarbiausias prof. E. Volterio nuopelnas Patilčio vietovėje tas, kad jo iniciatyva darbus vykdantiems kultūrtechnikams Kauno miesto muziejus užsakė sudaryti situacinius radimviečių planus, kurie šiandien yra vienintelis dokumentas, leidžiantis lokalizuoti radimvietes, aptarti rastų dirbinių stratigrafiją.

Rešketos upės melioracija, 1930 m. pradėta upės žemupyje, ties santaka su Virvyte, buvo tęsiama ir vėlesniais metais. Jau 1931 m. gilinant Rešketos upės vagą aukštupio kryptimi naujame perkase, durpyne, 150 cm gylyje, vienoje vietoje labai giliame purve rasta puodų šukių, nuodėgulių ir kaulų. Tai antroji radimvietė, kurios duomenys saugomi Lietuvos kultūros ministerijos Mokslinės–metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos rankraštyne (MMTā, b.566, Telšių aps.II, p. 377–378; 392–404).

Toliau vykdant Rešketos upės nusausinimo projektą ir melioracijos darbams pasiekus upės aukštupį Varnių valsčiaus, Vidmantų kaimo žemėse, t.y. 10 km nuo Rešketos žiočių, į vakarus nuo tilto kelyje Žarėnai – Vidmantų kaimas, labiausiai į pietus išlinkusioje upės kilpoje, platinant upės vagą, iškasto kanalo dugne ir viename šoniniame šlaite, taip pat rastas akmens amžiaus kaulo dirbinys ir šalia, 150 cm gylyje, iškasta žmogaus kaukolė. Kultūrtechnikai M.Mikalauškas vėl nubraižė paspalvintą radimvietės planą, kuris šiuo metu saugomas Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriaus Jono Puzino fonde (F52–28). Tačiau šiame plane, sudarytame 1933 IX 15 (pav. 5), šalia profilio neaprašyta, kokie radiniai čia rasti. Tai jau trečioji radimvietė, kurios, deja, kaip ir antrosios, nepavyko aptikti archeologams, aštuntajame dešimtmetyje pradėjusiems sistemingus regiono akmens amžiaus paminklų tyrinėjimus. Ieškant šios radimvietės Rešketos pakrantėje aptikta akmens amžiaus gyvenvietė Upetų kaime. 1930 – 1933 m Rešketos ir Virvytės santakoje ir Rešketos pakrančių radimvietėse rasti dirbiniai pateko į Kauno Vytauto Didžiojo kultūros muziejų. Juos pateikė kultūrtechnikai P.Sklėrius ir M.Mikalauškas. Nors radiniai perduoti 1930 ir 1934 m. ir yra iš skirtingų radimviečių, jie visi buvo įvardyti kaip rasti vienoje vietoje, Virvytės ir Rešketos upių santakoje, Patilčių kaime. Tačiau iš detalių M.Mikalauško planų ir archyvinių tyrinėjimų pavyko nustatyti, kad 1930 m. iš Rešketos ir Virvytės santakos į muziejų pateko šie radiniai: žalvarinis įvijinis smeigtas ir žalvarinis kirvukas (VDKM, inv. Nr. 631:1,2) ir ilgas kaulinis ietigalis, raginis žeberklas su smulkiai išpjaustytais danteliais, ieties ar strėlės fragmentas (VDKM, inv. nr.15:1–3), akmeninio kirvio fragmentas, titnaginis kirvis nuskaldytu paviršiumi ir gludintais ašmenimis (VDKM, inv. nr. 67). Vėliau, 1934 m. gruodžio 7 d., į tą patį muziejų pateko plokščias kaulinis antgalis su nulaužta viršūne ir kotelio smaigaliu. Jo ilgis 7,7 cm (VDKM, inv.nr. 15:4). Greičiausiai tai bus jau trečiojoje radimvietėje Vidmantų kaime 1933 m. rastas radinys Rešketos upėje ir J.Puzino paskelbtas kaip radinys iš Rešketos ir Virvytės santakos (Puzinas, 1983, 5 pav., 8). 1934 m., toliau tęsiant Rešketos ir Virvytės melioravimo darbus, kasant Virvytės ištakų baseino reguliavimo griovius, buvo rasti du akmeniniai kirvukai su skylėmis kotui. Juos į Telšių „Alkos“ muziejų Telšiuose 1934 m. pristatė kultūrtechnikas P.Gaidamavičius (ŽAMT, inv. nr.529–530).

Archyviniai duomenys, M.Mikalauško nubraižyti planai ir tikslūs aprašai prie jų leido atskirti muziejuje ir vė-

lesnėse publikacijose sumaišytus radinius iš trijų skirtingų radimviečių, nustatyti, kad Rešketos ir Virvytės santakoje melioracijos metu surasti radiniai yra iš kelių skirtingų paminklų (atstumas tarp labiausiai nutolusių siekia net 200 metrų) ir kad radimvietės chronologija skiriasi. Labiausiai į šiaurę (apie 100 metrų) nutolusi dviejų žalvarinių radinių radimvietė Virvytės upės vagoje žymi senojo žalvario amžiaus antrojo periodo paminklą, o nuo šio į pietus ir į rytus esančios radimvietės – dar akmens amžiaus laikų, greičiausiai neolito paminklų žymes. Deja, pokarinė melioracija su galinga technika gerokai pakeitė Rešketos ir Virvytės santakos reljefą ir tiksliau lokalizuoti šių radimviečių sistemingų archeologinių žvalgymų metu kol kas nepavyko. Todėl 1930 – 1933 m. rankiniu būdu iškasti radiniai ir tiksliau užfiksuota radimviečių topografija bei stratigrafija leidžia bent šiek tiek detalizuoti radimviečių pobūdį.

Tyrinėjimų metu rasta archeologinė ir antropologinė medžiaga buvo publikuota periodikoje, pateko į Lietuvos archeologijos bei antropologijos apibendrinamuosius darbus ir monografijas. J.Puzinas, sudaręs iki dabar priimtina Lietuvos akmens amžiaus chronologinę sistemą, publikavo medžiagą ir iš Biržulio apyžemio Žemaičių aukštumoje – buvo paskelbti į Kauno muziejų patekę neolito radiniai – kaulo ir žalvario dirbiniai. Kaulo dirbinius autorius, nors ir abejodamas, priskyrė mezolitui ir sąlygiškai priskyrė juos vadinamajai kaulo kultūrai (Puzinas, 1935, p.281–287; 1938, p. 11–16). Plačiai Rešketos ir Virvytės santakos antropologinę medžiagą, ypač kaukolę su ryškiais ochros pėdsakais aptarė J. Žilinskas ir priskyrė ją trumpagalvio (brochycephalico) žmogaus kaukolei (Žilinskas, 1931, p. 14).

AKMENS AMŽIAUS MEDŽIAGOS IŠ ŽEMAIČIŲ AUKŠTUMOS KAUPIMAS MUZIEJUOSE IR PRIVAČIOSE KOLEKCIJOSE PO ANTROJO PASAULINIO KARO

Po Antrojo pasaulinio karo dėl 6-tajame d-metyje suintensyvėjusių melioracijos darbų Biržulio ežero regione, taip pat dėl aktyvesnės vietinių muziejų pirmiausia Telšių, Šiaulių, Kelmės, veiklos ir dėl sistemingų įvairių laikotarpių paminklų tyrinėjimų bei žvalgymų, vykdomų centrinių Lietuvos mokslo institucijų, toliau kaupėsi akmens amžiaus medžiaga ir iš Žemaičių aukštumos regiono.

Biržulio ežero, Virvytės ir Rešketos upių pakrantėse po Antrojo pasaulinio karo akmens amžiaus radinius intensyviai rinko ir kaupė savo kolekcijoje Varnių miškininkas J. Rekašius. Šis kaupimas ypač suintensyvėjo 6-ajame dešimtmetyje, vykstant didžiajai Biržulio ežero melioracijai, kuri ežerą iš esmės sunaikino. Įvairių melioracijos darbų metu į J. Rekašiaus kolekciją pateko šie kaulo ir rago dir-

biniai: kaulinis vienpusis žeberklas su 29 smulkioomis užbarzdomis, aptiktas į pietus nuo Janapolės Alkakalnio, netoli dabartinio Drujos upės kanalo (Римантене, 1971, pav. 109:1), kaulinis durklas, rastas 1959–1961 m. reguliuojant Rešketos upės vagą ties Tėtervinės kaimu, Vilko Miško vienkiumi (Daugudis, 1965, Nr. 15). Į jo kolekciją iš Biržulio ežero apylinkių pateko ir 6 akmeniniai kirviai su skylė kotui: iš Rotkalnio kaimo (Varnių apyl., rastas 1959 m.), iš šiaurinės Stervo ežero pakrantės (Varnių apyl., rastas 1956 m.), iš Biržulio sąsmaukos – aptiktas durpių sluoksnyje (Varnių apyl., rastas 1969 m.), iš Pareškečio kaimo, rastas prie Rešketos upelio, netoli Venskienės sodybos (Žarėnų apyl., rastas 1956 m.), iš Biržulio sąsmaukos – aptiktas durpių sluoksnyje (Varnių apyl., rastas 1966 m.) ir kasant kanalą Pastervio durpyne rastasis tarp suverstų ažuolų durpių sluoksnyje (Varnių apyl., rastas 1958 m.). J. Rekašiaus kolekcijoje buvo ir du įtvėriamieji kirveliai; vienas rastas Viešvėnų miestelyje 1965 m. statant mokyklą, o antrasis – 1967 m. Gintalų kaimo dirvoje (Varnių apyl.). Vienas titnaginis kiek apdaužytas kirvelis rastas Panakačio kaime (Varnių apyl.), statant tiltą per Nakačios upę kelyje Varniai–Užventis. Duomenys apie šią kolekciją – iš autoriaus asmeninio archyvo. Šios kolekcijos surinkimas, radimo vietų fiksavimas vėlesnių archeologinių tyrinėjimų metu padėjo lokalizuoti atskirus akmens amžiaus paminklus, rekonstruoti regiono apgyvendinimo raidą remiantis ir sistemingais archeologiniais tyrinėjimais, ir charakteringais atsitiktiniais radiniais. Tuo pat metu Lietuvos pajūryje buvo pradėti sistemingi neolito laikotarpio paminklų tyrinėjimai, davę daug medžiagos III t-mečio pr. Kr. ir II t-mečio pr. Kr. pirmosios pusės žvejų verslo, jų buities, taikomosios dailės pažinimui, taip pat primityvios žemdirbystės pradžia visame Baltijos regione atskleisti. Palangos neolito gyvenvietės tyrinėjimai 1958 m. (Kulikauskas, 1959, p. 33–41), Šventosios komplekso tyrinėjimai 1966–1972 m. ir 1982–1995 m. bei Nidos vėlyvojo neolito gyvenvietės tyrinėjimai 1973–1978 m. (Rimantienė, 1979; 1980; 1984) leido nustatyti Narvos ir virvelinės keramikos Pamiarių kultūrų susiformavimą bei raidą Lietuvos pajūryje, tačiau žinios apie vėlyvojo paleolito, mezolito ir net ankstyvojo neolito palikimą tebebuvo labai menkos. Todėl ir atsitiktinės medžiagos rinkimas vietiniuose muziejuose, pirmųjų akmens amžiaus radimviečių fiksavimas Žemaičių aukštumoje, tikintis čia rasti ir tyrinėti visų akmens amžiaus periodų paminklus, buvo labai aktualus ir dera jį kiek detalčiau aptarti.

V. Valatka, daugiausia tyrinėdamas metalų epochos kapinynus ir gyvenvietes, susidūrė ir su akmens amžiaus medžiaga. 1967 m., tyrinėdamas Akmenskinės vėlyvojo neolito – žalvario amžiaus gyvenvietę, aptiktą 1966 m., Akmenskinės kaime, 3 km į rytus nuo Medingėnų miestelio, 1 km į pietus nuo kairiojo Minijos kranto, aptiko vėlyvojo neolito – žalvario amžiaus kultūrinį sluoksnį. Vienoje sankaupe – 3 ūkinės duobės su girnų trinamaisiais akmenimis, 80 brūkšniuotosios keramikos šukių (10×8 m plote), o kitoje

sankaupe – titnago skelčių ir dirbinių paplitimo plotas (10×7 m). Tarp jų buvo 4–5 m tarpas be radinių. Vėlyvojo neolito pabaigai – žalvario amžiaus pradžiai priskirtini šie radiniai: 1 gremžtuko fragmentas, 7 skeltės be retušo, 1 retušuota skeltė, 1 įkotė (?), 1 akmeninio kirvelio išgrąža. Medžiaga suinventorinta, saugoma Telšių „Alkos“ muziejuje (TKM, Inv. Nr. 13845–13852; Valatka, 1969, p. 65–67). Autorius šią gyvenvietę datavo žalvario amžiumi, rašė, kad tai „atvira ir visai neįtvirtinta trumpalaikė stovykla, kurią galėjo būti įrengę paskui bandą keliaujantieji žalvario amžiaus gyvulių augintojai ir joje žmonės galėjo stovyklauti tik kelias dienas“. Šioje gyvenvietėje ištirtas 312 m² plotas.

Tyrinėjant geležies amžiaus kapinynus, į Telšių „Alkos“ muziejų iš Maudžiorų kapinyno pateko titnaginys gremžtukas, viena retušuota skeltė ir viena be retušo (TKM inv. Nr. 11601, 13378 ir 13291). Atrodo, kad ten pat 1929 m. matininkai A. Rimkus ir J. Kasperavičius buvo aptikę ir pusę akmeninio kirvuko. Šie akmens amžiaus radiniai lokalizuojami 40 m į rytus nuo Ušnos (21 km ilgio kairysis Ventos intakas) kairiojo kranto ir aptikti čia esančios kalvelės viršūnėje, kur po miškožemio sluoksniu yra balto, užpustyto smėlio sluoksneliai (Valatka, 1984, p. 6,23). Matyt, čia, Ušnos pakrantėje, Maudžiorų kaime būta nedidelės neolito gyvenvietės. Tai galėtų patikslinti žvalgomieji tyrinėjimai.

Tyrinėjant 1959–1962 m. Pāplienijos metalų epochos gyvenvietę, miškožemio sluoksnyje aptiktas skaldytinio fragmentas, strėlės antgalis, skeltė, titnaginys kirvukas. Akmens amžiaus gyvenvietės pėdsakų aptikta kairiajame Minijos krante (Valatka, 1966, sąs. 4, 1967, p. 75–77). Tyrinėjant Gintališkės geležies amžiaus kapinyną, rasta dalis titnaginės strėlės (TKM, Inv. Nr. 16511). Atrodo, kad neolito gyvenvietės pėdsakai užfiksuoti ir prie Skroblės kaimo (Rietavo apyl.) piliakalnio, kur netoli piliakalnio rastas titnaginys gremžtukas ir 7 retušuotos skeltės bei 6 skeltės be retušo.

Be akmens amžiaus gyvenviečių pėdsakų, aptiktų sistemingų geležies amžiaus paminklų tyrinėjimų metu, daug atsitiktinių radinių į Telšių „Alkos“, Šiaulių „Aušros“ ir Kelmės muziejus pateko ir atsitiktinai, rasti melioratorių, vietos gyventojų ar šiaip senovės mėgėjų, kolekcionierių.

Pačiam seniausiam Žemaičių aukštumos apgyvendinimo etapui – vėlyvajam paleolitui priskirtini šie atsitiktinai rasti titnago dirbiniai bei šiaurės elnio ragai: 1992 m. Lieporių metalų epochos gyvenvietės tyrinėjimų metu aptiktas Bromės kultūrai priskirtinas titnago antgalis bei šiaurės elnių ragų radimvietės. Pastarieji medžioamosios faunos iškastiniai reliktai ypač svarbūs akmens amžiaus gyvenimo rekonstrukcijai. Jie Rytų Baltijos regione pasirodė dar vėlyvajame ledynmetyje (ankstyvojo drieso laikotarpiu) ir išnyko holoceno antroje pusėje (Гаавер, 1965, p. 285). Be jau ankstesniame skyriuje minėtos šiaurės elnio rago radimvietės Siraičių durpyne, bent trys šiaurės elnių ragų radimvietės žinomos Biržulio ežero regione. Gerai išsilaikę ragai su viršutine kaukolės dalimi rasti Biržulio ežero sąsmaukoje, kasant žvyrą. Viršum jų buvo apie

30 įvairaus stambumo žvyro sluoksnelių, jie aptikti beveik 2 m gilyje nuo žemės paviršiaus (Snarskis, 1968, p. 36–37). Kiti ragai, rasti rytiniuose Biržulio pakrančių durpynuose, apie 1882 m. buvo paaukoti Pavandenės bažnyčiai. Kaip tik XIX a. pabaigoje kai kurios parapijietės slapta skobdavusios šių ragų gabalėlius vaistams (Butrimas, 1996, p. 9–10). Trečioji šiaurės elnio ragų radimvietė yra Upetų miške, Rešketos upės dešiniajame krante, į pietus nuo Dunauskų sodybos. Čia buvo rasti šiaurės elnio ragai su pjaustymo žymėmis. Jie pateko į Telšių „Alkos“ muziejų (Ostauskas, 1996, p. 205).

ANKSTYVAJAM mezolitui reikėtų priskirti ir į Telšių „Alkos“ muziejų 1977 m. patekusį strėlės antgalį (?) ar skeltę iš Nakrošiškių kaimo, rastą tarp kolūkio fermų ir Antano Stasiulio sodybos, ariant dirvą traktoriumi (TKM, inv. Nr. 19619), Pulli tipo strėlių antgalius iš Ringuvėnų, prie Ringuvos upelio įtakos į Ventą bei Šilalės apylinkėse rastą antgalio įtvarą, žeberklų ašmenėlius, lancetinius antgaliukus, skeltes, patekusius į Kauno muziejų (Rimantienė, 1974, p. 68, 73).

Į Kelmės muziejų šio amžiaus šeštajame dešimtmetyje pateko Aukštiškių kaimo akmens amžiaus gyvenvietės radiniai: titnaginys strėlės antgalis su ryškia retušuota įtvara, galinis gremžtukas, skeltės ir nuoskalos (medžiaga be inventoriaus numerių, Kelmės muziejus). Tame pačiame Kelmės rajone, aiškindamasis ir registruodamas akmens amžiaus paminklus darbavosi kraštotyrininkas, miškininkas P. Jagminas, gyvenęs Tytuvėnuose. Jis savo dienoraštyje 1960–1967 m. užregistravo Tytuvėnėlių kaimo akmens amžiaus radimvietę Epušės ežero šiaurės vakarų pakrantėje: čia ariamoje dirvoje rasti gremžtukai, gramdukas, retušuotos skeltės ir nuoskalos (Rimantienė, 1974, p. 74) bei stovyklą Gryžuvos upelio dešinėje pakrantėje, ariamoje dirvoje; čia aptikti gremžtukai, gramdukai skeltės, keramika su grūsto granito priemaišomis (Rimantienė, 1974, p. 74). Atrodo, jis yra užregistravęs ir daugiau paminklų Tytuvėnų ir Kelmės apylinkėse, tačiau publikacijos autoriui šiuo metu dar nėra pavykę aptikti vėlesnių P. Jagmino žvalgymo užrašų.

Kad apylinkės buvo ypač tirštai gyvenamos vėlyvajame neolite, rodo gausios to laikotarpio titnago dirbinių kolekcijos Telšių, Šiaulių bei kituose muziejuose.

Įvairiais laikotarpiais į Telšių „Alkos“ bei Šiaulių „Aušros“ muziejus yra patekę apie 20 akmeninių kirvių iš Biržulio regiono. Tai laiviniai kovos kirviai ir jų fragmentai iš Janapolės (TKM, inv. Nr. 238) ir Barzdžių (ŠAM, inv. Nr. 9331) bei lokalinis tokio tipo kirvių variantas – Karlovo tipo kirvis su skylė kotui 1979 m. rastas tarp Rainių ir Viešvėnų (Telšių apyl.); lokalinis Rytų Baltijos kraštų laivinių kovos kirvių tipas, pažįstamas daugiausia iš Estijos archeologinės medžiagos (Filip, 1966, p. 580). Titnaginiai įtvėriamieji keturkampio pjūvio kirviai iš Milvydiškių (ŠAM, inv. Nr. 929), Pabiržulio (TKM, inv. Nr. 66), Valakiukų (Užvenčio apyl., ŠAM, inv. Nr. 1571) bei dar iš 8 vietovių, kiek toliau nutolusių nuo Biržulio apyežerio

regiono. Rasti ir du titnaginiai lęšio pjūvio kirviai Paplienijoje (Žarėnų apyl., TKM, inv. Nr. 9413) bei Patiltyje (Janapolės apyl., KVDM, inv. Nr. 67). Iš akmeninių įtvėriamųjų keturkampio pjūvio kirvių, surastų Biržulio apylinkėse, vienas rastas Pabiržulio kaime (Janapolės apyl.), porą tokių kirvelių, rastų Šaukštelių kaime, Sprūdės piliakalnio papėdėje, mini F. Pokrovskis (Покровский, 1899, p. 75), vienas rastas Medvėgalio piliakalnio apylinkėse (KVDM, inv. Nr. 163), dar 6 aptikti kitose Žemaičių aukštumos vietovėse. Iš visų akmeninių kirvių, rastų Biržulio apyežerio regione, bene gausiausią grupę (rasti 8 vienetai) sudaro kirviai ilga keturkampe pentimi. Net trys tokio tipo kirviai rasti valant Virvytės vagą, vienas aptiktas Pavandenės miestelio apylinkėse, vienas – iš Šaukštelių kaimo (Sprūdės piliakalnio papėdėje) – į Telšių muziejų pristatytas A. Lotužio (TKM, inv. Nr. 12108), vienas rastas Labūnavos kaime (Kolainių apyl., KVDM, inv. Nr. 1173), vienas rastas Barzdžių kaime (Janapolės apyl., ŠAM, inv. Nr. 9331) (Nezabitauskas, 1964, p. 14). Apie 40 tokio tipo kirvių rasta kitose Žemaičių aukštumos vietovėse, kiek toliau nutolusiose nuo Biržulio apyežerio regiono. Jie laikomi Telšių, Šiaulių, Upynos, Kelmės, Kretingos muziejuose. Sėbų kaime (Janapolės apyl.) rasta akmeninė buožė iš pilko akmens, su nebaigta gręžti skylė (TKM, inv. Nr. 19403). Gyvatgalvių kaplių iš šio regiono žinoma keletas: vieno fragmentas rastas Šarnelės neolito gyvenvietėje, 2 rasti Žemaičių Naumiesčio apylinkėse ir laikomi šio miestelio vidurinėje mokykloje, vienas toks kaplys rastas Telšiuose (KVDM, inv. Nr. 915), vienas Kalnalio kaime (Švėkšnos apyl.). Deja, gausios J. Žiogo kolekcijos, kurios likučiai laikomi Šiaulių „Aušros“ muziejuje ir dalis neabejotinai buvo iš Biržulio ežeryno, tikslesnių radimo vietų jau nepavyks nustatyti. Vis dėlto, akmens dirbinių radimvietės, užfiksuotos „Lietuvos archeologijos atlasė“ ir kiek papildytos autoriaus, neabejotinai vertingos, bandant rekonstruoti įvairių dirbinių kelią į Lietuvą, vietinę tipų raidą, be to, teikia papildomos medžiagos regiono akmens amžiaus istorijai atkurti.

SISTEMINGŲ TYRINĖJIMŲ BIRŽULIO REGIONE PRADŽIA

Janapolės vidurinės mokyklos mokytojas Antanas Karluševičius, besidomintis įvairiais mineralais, šio amžiaus 7-ajame dešimtmetyje ir 8-ojo dešimtmečio pradžioje pradėjo rinkti titnago ir akmens dirbinius. Sukauptą nedidelį rinkinį perdavė Telšių „Alkos“ muziejaus archeologui Vitui Valatkai. Šis atvyko į vietą ir konstatavo, kad didžioji dalis titnago dirbinių turi konkrečias radimvietes dviejose į pietus nuo Janapolės miestelio esančiose kalvose – Šir-

mės kalne ir Rusių kalvoje. Jis sudarė penkių radimviečių situacinių planėlių, surašė duomenis apie šiuos žvalgymus ir paskelbė vietinėje spaudoje (Valatka, 1973, p. 3).

1978 m. pavasarį buvo nutarta patikrinti šią radimvietę. Šios publikacijos autoriui, tuomet dirbusiam Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejuje, bei Lietuvos istorijos instituto moksliniam bendradarbiui A. Girininkui pirmosios išvykos į Janapolę metu pavyko konstatuoti dvi apgadintas akmens amžiaus radimvietes dešiniajame Virvytės krante – į pietus nuo tilto kelyje Janapolė–Telšiai–Varniai. Pagal V. Valatkos radimviečių planą buvo rasta dirbinių Širmės kalno gyvenvietėse, o mokytojas A. Karnuševičius perdavė jau didesnę kartu su mokiniais surinktų titnago dirbinių kolekciją Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejui (toliau IEM). Vėliau šis mokytojas ir jo mokiniai yra padėję aptikti ir kitas akmens amžiaus radimvietes.

1978 m. rudenį Biržulio ežero, Virvytės ir Reškėtos upių pakrantes žvalgė jungtinė IEM (A. Butrimas) ir Lietuvos istorijos instituto archeologinė ekspedicija, vadovaujama R. Rimantienės. Buvo surinkti titnago dirbiniai žemės paviršiuje ir iškastos bandomosios perkasos Širmės kalno 1-ojoje, 3-ojoje ir 4-ojoje radimvietėse (Butrimas, 1980).

SISTEMINGI BIRŽULIO–LŪKSTO EŽERŲ IR VIRVYTĖS–REŠKĖTOS UPIŲ REGIONO AKMENS AMŽIAUS PAMINKLŲ TYRINĖJIMAI 1979–1993 METAIS

1979 m. buvo toliau žvalgomos Biržulio ežero pakrantes. 1978–1979 m. nustatytos 26 akmens amžiaus radimvietės, surinkta paviršinės medžiagos. Per penkių mėnesių vasaros ir rudens sezoną buvo tyrinėtos trys gyvenvietės Širmės kalne: 1-ojoje iširtas 544 m² plotas; čia po ariama žeme buvo išlikęs kultūrinis sluoksnis su 10 židinių ir jų liekanų, keliasdešimt stulpaviečių, per tris tūkstančius titnaginių dirbinių, nuoskalų, žaliavos gabalų. Dirbiniai ir skeltės sudaro 40 procentų titnago inventoriaus. Aptiktos kelios puodų šukės, nustatyta gyvenvietės radiokarboninė data Vs – 319 – 2120+–80 m. pr. Kr. (Ten pat).

Tais pačiais metais vakarinėje Širmės kalno kalvos pašlaitėje iširtas 700 m² 3-iosios mezolito stovyklos – neolito gyvenvietės kultūrinis sluoksnis. Rusvame geležingame kultūriniame sluoksnyje ir dirvos paviršiuje aptikta beveik 2000 mezolitinių titnago dirbinių ir keli tūkstančiai skelčių bei nuoskalų. Neolito laikotarpio gyvenvietės pėdsakų aptikta pietvakarinėje gyvenvietės dalyje, rastos kelios virvelinės keramikos šukės, apie 320 titnago dirbinių ir daugiau kaip 2000 titnago skelčių ir nuoskalų (Butrimas, 1980).

Širmės kalno 4-toji gyvenvietė tais metais tyrinėta pietinėje kalvos pašlaitėje. Atidengus 128 m² plotą, aptiktos kelios virvelinės keramikos šukės su grūsto granito priemaišomis, pora akmeninių kaplių, 175 titnago dirbiniai ir skeltės, 245 nuoskalos (Butrimas, 1980). Bandomosios perkasos iškastos keliose kitose gyvenvietėse: sluoksniai su virveline keramika rasti Daktariškės 1-ojoje gyvenvietėje, Širmės kalno 2-ojoje, Žvejeliškės kaime. 1980 m. tyrinėta Daktariškės 1-oji gyvenvietė; čia iširtas 524 m² plotas. Juosvame 20–40 cm kultūriniame sluoksnyje aptikti 6 židiniai, keturkampės stulpinės konstrukcijos, pastato pėdsakų, Narvos ir virvelinės keramikos bei per 300 mišraus tipo titnago dirbinių, 55 skaldytiniai, 415 skelčių ir 945 nuoskalos be retušo, 90 retušuotų skelčių ir 120 retušuotų nuoskalų. Gyvenvietė datuojama III t-mečio pr. Kr. pastutiniu ketvirčiu (Butrimas, 1982; Бутримас, 1981a).

1978–1980 m. Biržulio regione atsitiktinai surinkta bei Širmės kalno 3-iosios, 1-osios, Daktariškės 1-osios gyvenviečių medžiaga įtraukta į atskaitinės parodos katalogą „Naujausia Lietuvos akmens amžiaus medžiaga 1976–1980“. Čia pateiktas trumpas tyrinėtų paminklų aprašymas ir rastos medžiagos iliustracijos (Butrimas, Girininkas, 1980, p. 4, 5, pav. 3:14–17). Remiantis Daktariškės 1-osios gyvenvietės keramikos analize, padarytas pranešimas, apie vėlyvąją Narvos kultūrą, Ukrainos jaunųjų archeologų konferencijoje (Butrimas, 1981b). Vienas iš įdomiausių Narvos ir virvelinės keramikos kultūrų sąveikos paminklų – Daktariškės 1-oji gyvenvietė – aprašyta atskirame kataloge, kur išsamiai publikuota visa medžiaga, analizuota šio paminklo vieta Rytų Baltijos kraštų vėlyvajame neolite (Butrimas, 1982b).

1981 m. Biržulio regione tyrinėti trys akmens amžiaus paminklai. Kalniškių 1-ojoje neolito gyvenvietėje iširtas 382 m² plotas – t. y. visas plotas, kuriame buvo išlikęs kultūrinis sluoksnis. Čia aptikta 12 židinių ir jų pėdsakų, 200 titnago dirbinių, apie 1300 vienetų skaldytinių, skelčių ir nuoskalų. Puodų šukių molio masėje vyravo mineralinės priemaišos; ornamentika – virvelinė. Gyvenvietė datuota vėlyvuju neolitu – III t-mečio pr. Kr. pabaiga (Butrimas, 1981; 1982a; Бутримас, Butrimas, 1984, p. 380). Tais pačiais metais 50 m² plotas iširtas Širmės kalno 2-ojoje gyvenvietėje; čia sąrašiniame sluoksnyje aptikta apie 40 neolito radinių. Žvalgomojo pobūdžio tyrinėjimai atlikti Šarnelės akmens amžiaus gyvenvietėje (Plungės r., kairiajame Varduvos krante).

1981–1982 m. vykdyti mezolito ir neolito laikotarpių Duonkalnio kapinyno ritualinio komplekso ir gyvenvietės tyrinėjimai (Janapolės apyl., Kalniškių k., dešiniajame Drujos krante). Per 2 tyrinėjimų sezonus iširtas 1024 m² plotas; čia aptikta 14 kapų, didysis aukų židinytis, židiniai su ochra, per 1000 vienetų titnago inventoriaus: 209 dirbiniai, 22 skaldytiniai, apie 200 skelčių ir 600 nuoskalų. Plokščiadugniai puodai, molio masė su mineralinėmis priemaišomis, ornamentika ir puodų tipai būdingi virvelinei keramikai. Šiaurinėje Duonkalnio pašlaitėje aptikti

brūkšniuotosios keramikos gyvenvietės pėdsakai (Butrimas, 1983, 1984; Бутримас, 1984, p. 380). Tais pačiais metais ir vėliau, remiantis nauja akmens amžiaus medžiaga iš Žemaičių aukštumos regiono, publikuoti nedideli apibendrinamieji ir analizuojamieji straipsniai (Бутримас, 1982; Butrimas, Jankauskas, 1984). Su tyrimų rezultatais supažindinta respublikinėse ir tarptautinėse konferencijose (Butrimas, 1982a; Kuskas, Butrimas, 1982; Butrimas, Jankauskas, 1984). Remiantis archeologinių, antropologinių, odontologinių ir paleopatologinių tyrimų rezultatais, parengta didesnė mokslinė studija, skirta kompleksiniam Duonkalnio paminklui (Kuskas, Butrimas, Česnys, Balčiūnienė, Jankauskas, 1985).

Be Duonkalnio, tais pačiais metais tyrinėta ir Šarnelės neolito gyvenvietė. Ištirtas 444 m² plotas (su 1973 m. R. Rimantienės tyrinėjimais – 568 m² plotas). Durpyne esančiame kultūriniame sluoksnyje aptikta pastatų liekanų, titnaginių ir kaulinių strėlių antgalių, plūdžių, žeberklų, tinklų pasvarų, molinių verpstukų, gyvatgalio kaplio fragmentas, virvelinės keramikos puodų fragmentų; medžiaga išsamiai publikuota (Valatka, 1968; Rimantienė, 1973; Girininkas, 1977; Butrimas, 1982b; Butrimas, 1996c).

1983 m. tyrinėjimai tęsti Biržulio ir Virvytės apylinkėse. Gaigalinės 1-ojoje vėlyvojo neolito gyvenvietėje (Kalniškių k., Janapolės apyl.) ištirtas 212 m² plotas, aptikti 3 židiniai, rasta 60 titnago dirbinių, 1 akmeninis gludintas kirvelis, 1 skobtas, keli šimtai labai vėlyvos virvelinės keramikos šukių. Gyvenvietė datuota II t-mečio pr. Kr. pradžia. Apie 150 m į pietryčius nuo 1-osios, tirta Gaigalinės 2-oji gyvenvietė. Ištirtas 172 m² plotas, rasti keli didesni šukių lizdai, tik 16 titnago skelčių ir nuoskalų. Gyvenvietės keramika įvardyta kaip povirvelinė, o radiniai datuoti ankstyvuoju žalvario amžiumi – gal II t-mečio pr. Kr. viduriu. Trečioji tais metais tyrinėta gyvenvietė prie Biržulio ežero – Skirmantinės 2-oji. Ištirtas 228 m² plotas, surinkta 113 titnago dirbinių, daugiau kaip 500 vienetų skelčių ir nuoskalų, kelios puodų šukelės. Tyrimų metu paaiškėjo, kad kultūrinis sluoksnis suartas, todėl radiniai aptikti tik ariamame sluoksnyje. Nedideli žvalgomojo pobūdžio tyrinėjimai atlikti mažoje kalvelėje, esančioje dešiniajame Virvytės krante, apie 100 m nuo tos vietos, kur į ją įteka Vaidžio upeliukas (Luokės apyl., Staniškės k.). Ištirtas 52 m² plotas. Aptikta pailgo, stulpinės konstrukcijos pastato liekanų, kelios plonasielės puodų šukės, kelios titnago skelės ir nuoskalos. Gyvenvietės kultūrinis sluoksnis jau sunaikintas upės. Pagal negausius radinius gyvenvietę datuota neolito pabaiga – žalvario amžiaus pradžia (Butrimas, 1984; Бутримас, 1985).

1984 m. tyrinėti du akmens amžiaus paminklai Biržulio ežero regione: Skirmantinės 1-oji neolito gyvenvietė ir Biržulio sąsmaukos mezolito stovykla bei neolito gyvenvietės liekanos (Butrimas, 1986; Бутримас, 1986a). Skirmantinės 1-ojoje gyvenvietėje, esančioje į rytus nuo Janapolės Alkalalnio ir 300 m į pietryčius nuo 1983 m. tyrinė-

tos Skirmantės 2-osios gyvenvietės, ištirtas 116 m² plotas. Viename išlikusiame židinyje aptiktas gerai išsilaukęs virvelinės keramikos puodas su 4 simetriškai išdėstytais ašelėmis. Rasta 90 titnago dirbinių, keli šimtai skelčių ir nuoskalų. Biržulio sąsmaukos mezolito stovykloje ir neolito gyvenvietėje, aptiktoje 1983 m. vasarą, 1984–1985 m. ištirtas 365 m² plotas. Mezolito stovyklos radiniai aptikti vakarinėje ir šiaurės vakarinėje tyrineto ploto dalyje: tai Pulli tipo strėlių antgaliai, gremžtukai iš nuoskalų, rėžtukai ir mikrolitai: trapecijos, lancetai, įstatomieji ašmenėliai. Neolito gyvenvietėje aptikta keramika ir titnago dirbiniai leidžia šios gyvenvietės liekanas datuoti vėlyvuojų neolitu: III t-mečio pr. Kr. antrąja puse.

1978–1984 m. tyrinėto Biržulio regiono vėlyvojo neolito medžiaga buvo apibendrinta keliose studijose (Butrimas, Kazakevičius, Česnys, Balčiūnienė, Jankauskas, 1985; Kuskas, Butrimas, 1985; Бутримас, 1985c), 1985 m. Lietuvos istorijos institute apginta istorijos mokslų kandidato disertacija „Vėlyvasis neolitas Žemaičių aukštumoje“ (Butrimas, 1985, p. 1–24).

1984–1985 m. buvo tyrinėta Ožnugario 1-oji neolito gyvenvietė (Varnių apyl., Karkliškių k.), pietinio Biržulio ežero buvusioje vakarinėje pakrantėje, netoli subborealio ežero kranto). 1985–1986 m. ištirtas 356 m² plotas. Intensyviame neolito laikotarpio kultūriniame sluoksnyje aptikti du židiniai, virvelinės keramikos, apie 400 titnago dirbinių, per 4000 titnago skelčių ir nuoskalų, įtvieriamųjų kirvelių, tinklų pasvarų, smiltaininis galastuvus. Paminklas skirtinas III t-mečio pr. Kr. pirmajai pusei (Butrimas, 1986b; Бутримас, 1988). Tais pačiais metais toliau žvalgytos pietinės Biržulio ežero dalies ir Stervo ežero pakrantės. Tęstas 1981 m. pradėtas paviršinis titnago medžiagos rinkimas, Drenių kaimo radimvietėje užtrukęs čia net iki 1993 m. Stervo ežero pietinės pakrantės 300 m ruože per šį laikotarpį surinkta apie 4200 vienetų titnago inventoriaus kolekcija, kurios didžiąją dalį sudaro mezolito laikotarpio dirbiniai ir jų gamybos atliekos: Svidrų ir Pulli tipų kultūrų antgaliai bei kiti dirbiniai ir vėlyvajam mezolitui priskirtini mikrolitai (Butrimas, 1986a). Nuodugnau žvalgytos pietinio Biržulio ežero salos – Spiginas ir Kulnikas. Spigine aptikti mezolito ir neolito laikotarpių kapų salos centre esančioje stačiašlaitėje kalvoje, o Kulnike – mezolito stovyklos ir vėlyvojo neolito gyvenvietės pėdsakų bei į vakarus nuo jų – X–XII a. kultūrinis sluoksnis. Dvi naujos mezolito laikotarpio stovyklos aptiktos Karkliškių kaime (Ten pat). Surinkta paviršinė Ožnugario 3-ios stovyklos medžiaga (paminklas yra prie pat Ožnugario kalvos, į rytus nuo jos, tarp šios kalvos ir ežero terasos šlaito). Čia apie 200×50 m ariamos dirvos plote surinkti išarti titnagai. Kultūrinis sluoksnis neišlikęs. Aptiktoji medžiaga leidžia manyti, kad daugumą šios stovyklos radinių galima skirti vėlyvajam mezolitui, nes naudota mikrorėžtukinė titnago apdirbimo technika. Kita – Ožnugario 2-oji stovykla – aptikta 100–150 m į šiaurę nuo Ožnugario kalvos,

jau prie pat kelio iš Varnių į Biržulio sąsmauką (dešinėje kelio pusėje). Dalį šioje radimvietėje surinktos medžiagos – ovalinį kirvelį, ašmenėlius galima datuoti vėlyvuju mezolitu, tačiau yra ir neolitui skirtingų radinių.

Dviejų neolito gyvenviečių pėdsakų aptikta ariamose kalvose prie senųjų Varnelės žiočių į subborealinio laikotarpio Biržulio ežerą Kūjainių kaime (Butrimas, 1986a).

1985–1986 m. tyrinėtas vienas reikšmingiausių paminklų – mezolito ir vėlyvojo neolito kapai Spigino saloje (Butrimas, 1988b). Stačiašlaitėje salos kalvoje, ištyrus 420 m² plotą – visą pailgos siauros kalvos viršūnę, aptikti trys mezolito laikotarpio kapai ir vienas vėlyvojo neolito kapas, taip pat ochros dėmė. Kapai tyrinėti kompleksiskai, duomenys apie juos paskelbti užsienio ir Lietuvos spaudoje (Butrimas, 1992b; Rimantienė, Butrimas, 1991; Бутримас, 1988, p. 391). Tais pačiais metais Spigino saloje, šiaurinėje kalvos papėdėje, ištirtas 112 m² plotas ir aptiktas neolito ir žalvario amžių gyvenvietės kultūrinis sluoksnis. Pagrindiniai radiniai – virvelinė keramika ir titnago inventorių, neaiškios paskirties akmeninės konstrukcijos, keli mezolito epochos titnago dirbiniai (Tėn pat).

1986 m. Janapolės vidurinės mokyklos moksleiviai aptiko Daktariškės 5-ąją neolito gyvenvietę; ją Vilniaus dailės akademijos archeologinė ekspedicija tyrinėjo 1987–1990 m. Tai didžiausio ploto durpyninis akmens amžiaus paminklas, tyrinėtas vakarų Lietuvoje. Ištirtas 648 m² plotas. Surinkta apie 9440 Narvos keramikos puodų šukių, per 1590 virvelinės keramikos puodų šukių (minimalus rekonstruotų puodų skaičius – 560), titnago inventoriaus, kaulo ir rago kirvių, skobtų žeberklų, keliasdešimt gintarinių kabučių, skridinių, grandžių, sagučių ir gintaro žaliavos gabalų, tinklų pasvarų, įsuktų į beržo tošį, plūdžių iš pušies žievės ir daugybė kitų radinių. Šiaurinėje gyvenvietės dalyje pavyko išskirti du kultūrinius sluoksnius, kurių apatinis galėtų būti priskirtas ankstyvajam, o viršutinis – vėlyvajam neolitui (Butrimas, 1988a; 1990; 1992a). Nedideli žvalgomieji tyrimai 1990 m. vasarą atlikti ir Daktariškės 6-ojoje gyvenvietėje, aptiktoje G. Zabielos 1986 m. Šioje gyvenvietėje 120–160 cm gylyje nuo žemės paviršiaus rasta virvelinės keramikos, žvėrelių kaulų. Besiveržiantis vanduo sunkino tyrinėti net ir nedidelį bandomąjį šurfa. Norint toliau tirti šią gyvenvietę, reikėtų atlikti nemažus paruošiamuosius vandens drenažo darbus.

1992–1993 m. Biržulio apyžėryje ir Lūksto ežero pakrantėse vyravo žvalgomąjo pobūdžio akmens amžiaus paminklų tyrinėjimai, kuriuos vykdė Vilniaus dailės akademija kartu su Klaipėdos universiteto Istorijos centru ir Lietuvos nacionalinio muziejaus archeologais. Plukių saloje, esančioje apie 1 km į šiaurės vakarus nuo Varnių miestelio ir apie 1,5 km į šiaurės rytus nuo Lūksto ežero, dešiniajame Varnelės krante, Debesnos pelkėse ištirtas 51 m² plotas. Aptiktas 10–30 cm storio kultūrinis sluoksnis su dėmėmis, židiniu, stulpavietėmis, gnaibytiniu ir eglutės ornamentu puoštomis šukėmis bei titnago inventorių, ku-

riame išsiskyrė geometriniai mikrolitai, titnago skeltės, galinis gremžtukas. Dalis keramikos ir titnago dirbinių galėtų būti skiriami Narvos kultūrai ir datuoti vėlyvuju neolitu, o puodų šukės su grublėtu paviršiumi ir akmenimis apdėtos stulpavietės priklauso jau I t-mečiui po Kr. (Žulkus, Butrimas, 1994). Vietovėje, vadinamoje „Alkos kaktas“ (Mažojo Palūksčio k.), spėjama alkakalnyje šiaurinėje Lūksto ežero pakrantėje, į pietus nuo Drobūkščių kaimo, nedideliame į ežerą išsikišusiam pusiasalyje iškasti 5 bandomieji šurfai, kurių bendras plotas 7,5 m². Beveik visuose aptikta smulkių titnago skelčių, rastas titnaginį gramduką, kitų – jau metalų epochai būdingų radinių. Ir Alkos kaktose, ir Plukių saloje būta laikinų, sezoninių stovyklaviečių, nepalikusių ryškesnio kultūrinio sluoksnio. Detalesni Alkos kaktos tyrinėjimai galėtų atskleisti šio greičiausiai ritualinės paskirties objekto atsiradimo laiką, o gal ir kokias nors konstrukcines ypatybes (Kašarauskas, 1983, p. 113).

1993 m. nedidelės apimties tyrinėjimai atlikti Drenių akmens amžiaus radimvietėje. Ištirtas 36 m² plotas, aptikta laužavietė ir duobė su apdirbtu titnagu, skaldytais akmenimis, viena puodo šukė. Duobės pagal titnago inventorių ir kitus radinius datuotinos mezolitu ir vėlyvuju neolitu (Ostrauskas, Butrimaitė, Butrimas, 1994, p. 26–27). Tais pačiais metais vykdyti žvalgomieji tyrinėjimai Pabiržulio 1-ojoje akmens amžiaus gyvenvietėje, esančioje 350 m į pietryčius nuo upelio kairiojo kranto, netoli buvusios Virvytės ištakos iš Biržulio ežero. Gyvenvietę 1980 m. aptiko R. Kuskas, kasdamas šurfus. Surinkta apie 30 neolito radinių: gremžtukų, skelčių, nuoskalų, smulkių šukelių. 1993 m. iškasti keturi 1 m² šurfai – ant terasos ir durpyno pakraštyje. Šurfuose ant terasos po 35–40 cm arimo sluoksniu buvo iki 80–140 cm storio nuartų nuo kalvos viršaus žemių sluoksnis, kuriame aptikta susimaišiusios įvairių laikotarpių medžiagos: titnago dirbinių bei neolito laikotarpio keramikos, metalų epochai būdingų radinių. Šurfe durpyno pakraštyje 80–100 cm gylyje nuo žemės paviršiaus aptiktas 20–22 cm kultūrinis sluoksnis su organika, keramikos fragmentais, skaldyto akmens dalis. Ši gyvenvietė buvo vadinta Klienu I (senasis šios konkrečios kalvos pavadinimas) (Zabiela, 1986, p. 166).

Pabiržulio 2-ojoje (arba Klienu II) gyvenvietė autorius aptikta 1980 m. Suartame paviršiuje surinkta 48 neolito radiniai: skeltės, gremžtukai, skaldytiniai, nuoskalos. 1993 m. žvalgymų metu čia iškasti trys 1 m² dydžio šurfai. Gyvenvietė yra 120 m į pietryčius nuo Drujos kairiojo kranto, 300 m į vakarus nuo Pabiržulio 1-osios akmens amžiaus gyvenvietės. Šurfuose durpyne 70–90 cm gylyje aptiktas kultūrinis sluoksnis, kuriame rastas gyvūno šonkaulis, gintaro gabalėlis, gludinto akmens dirbinio fragmentas, keturi Narvos tipo keramikos fragmentai. Gyvenvietė galėtų būti datuojama ankstyvuju ar viduriniu neolitu ir skiriama Narvos kultūrai (Zabiela, 1986, p. 167; Ostrauskas, Butrimaitė, Butrimas, 1994, p. 29).

Pabiržulio 3-iają (arba Liepos dirvono) gyvenvietę 1979 m. aptiko R. Rimantienė ir N. Kėvalaitytė, apie 200 m į šiaurės vakarus nuo kanalizuoto Drujos upelio dešiniojo kranto, 900 m į pietus nuo Pabiržulio alkakalnio, kalvelėje su karjeru. Tada čia surinkta apie 30 neolito radinių: gremžtukų, skelčių, nuoskalų; 1993 m. rastas titnaginis grandukas.

Barzdžių akmens amžiaus radimvietė aptikta 1984 m., Biržulio ežero šiaurinio kranto kalvelės pietiniame šlaite, apie 80×40 m plote. Surinkta 16 neolitinių titnago dirbinių: gremžtukų, gramdukų, skelčių. Kultūrinis sluoksnis sunaikintas ariant. 1993 m. buvo ištirti 1 m² dydžio šurfai. Kultūrinio sluoksnio pėdsakų nerasta. Iš šio kaimo į Šiaulių „Aušros“ muziejų yra patekę: titnaginį įtveriamasis kirvis (Inv. Nr. 929), 2 akmeniniai įtveriamieji kirviai (Inv. Nr. 930,932), akmeninis kirvis su skylė kotui (Inv. Nr. 9331) bei smiltainio akmens verpstukas arba svorelis (Inv. Nr. 931) (Nezabitauskas, 1964, p. 14). Tai greičiausiai šiam kaime ir jo apylinkėse surinkti akmeniniai kirvukai, rodantys, kad neolite ir žalvario amžiuje šios apylinkės buvo tankiai gyvenamos.

Be jau įvardytų ir aprašytų mezolito ir žalvario amžiaus stovyklų bei kapinynų, kurie buvo sistemingai tyrinėjami, žinoma dar keliolika radimviečių. Nors jos į ši skaičių nepateko, bet reikėtų jas atskirai aptarti. Visos jos rastos 1978–1986 m. ir aplankytos 1986 m. gegužės 19 – birželio 1 d. Tada Lietuvos kultūros ministerijos Mokslinė metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba surengė Telšių rajono pietinės dalies archeologijos paminklų žvalgą. Joje dalyvavo ir šio straipsnio autorius bei G. Zabiela. Pastarasis parengė ataskaitą (Zabiela, 1986). Čia pateikiame trumpą šių radimviečių sąrašą:

Daktariškės 2-oji gyvenvietė (Pravaro kalno 1-oji) yra 950 m į pietvakarius nuo Virvytės ir Drujos santakos, į vakarus nuo melioracijos kanalo, Pravaro kalno pietrytiniame šlaite, užima 50×50 m dydžio plotą. Rasta 1980 m. Surinkta 24 titnago dirbiniai, 70 skelčių ir nuoskalų. Gyvenvietė datuotina neolitu.

Daktariškės 3-oji gyvenvietė (Pravaro kalno 2-oji), yra 900 m į pietvakarius nuo Drujos ir Virvytės santakos, 700 m į pietus nuo kairiojo Virvytės kranto. Ji rasta 1980 m. Paviršiuje aptikta 16 titnago dirbinių ir 46 skeltės bei nuoskalos. Gyvenvietė buvo įsikūrusi Pravaro kalno pietiniame šlaite. Ariamame 100×50 m dydžio lauke ir rasti minėtieji titnago dirbiniai. Kultūrinis sluoksnis sunaikintas ariant.

Džiuginėnų akmens amžiaus gyvenvietė, matyt, buvusi pietrytinėje piliakalnio papėdėje. Čia rastus titnaginius dirbinius mini T. Daugirdas, J. Perkovskis, o 1956 m. rasta titnaginė skeltė (Telšių „Alkos“ muziejus, inv., Nr. 6635) (Perkowski, 1934, p. 160).

Kalniškių 6-oji akmens amžiaus gyvenvietė (Drujos 1-oji), rasta 1982 m., 100 m į šiaurę nuo kelio Janapolė – Pavandenė, 40 m į šiaurės vakarus nuo Drujos dešiniojo kranto, 100×50 m dydžio kalvelėje. Kultūrinis sluoksnis

suardytas. Rasta 20 dirbinių, kelios virvelinės keramikos šukės, per 60 skelčių ir nuoskalų.

Kalniškių 7-oji akmens amžiaus gyvenvietė (Drujos 2-oji). Buvo 20 m į šiaurės vakarus nuo Drujos upės dešiniojo kranto, kelio Janapolė – Pavandenė pietvakarinėje pusėje, 30 m į vakarus nuo tilto per Drują, kalvelės pietrytiniame šlaite. Ariamame sluoksnyje rasta 14 titnago dirbinių – gremžtukų, gramdukų, retušuotų skelčių, peilių, 26 skeltės bei nuoskalos. Kultūrinis sluoksnis neišlikęs.

Kulniko mezolito stovykla, vėlyvojo neolito gyvenvietė, aptikta pietinėje Biržulio dalies saloje, vadinamoje Kulniku. 1986 m. ištirtas 112 m² plotas, aptikta 129 vienetai titnago inventoriaus, kurio didžioji dalis skirtina mezolitui. Vėlyvajam neolitui skirtina virvelinė keramika, įtveriamasis akmeninis kirvelis, keliolika vienetų titnago inventoriaus.

Lingėnų akmens amžiaus gyvenvietė yra 900 m į pietvakarius nuo kelio Janapolė – Pavandenė, 300 m į pietvakarius nuo Drujos kairiojo kranto. Gyvenvietę 1980 m. rado Janapolės vidurinės mokyklos mokinys V. Martinkus. Kultūrinis sluoksnis sunaikintas ariant lauką, jis neaptiktas net keletą kartų šurfojant. Radėjas ir publikacijos autorius čia yra surinkę 60 titnago dirbinių: gremžtukų, gramdukų, skelčių ir daugiau kaip 250 skelčių bei retušo bei nuoskalų. Titnago inventorių datuotinas neolitu.

Mažojo Palūksčio neolito gyvenvietė autoriaus aptikta 1984 m., 150 m į pietvakarius nuo Lūksto ežero vakarinio kranto, 700 m į rytus nuo kelio Drobūkščiai – Čepaičiai. Kultūrinis sluoksnis apnaikintas ariant, rasta 70 radinių: gremžtukų, skaldytinių, nuoskalų.

Milvydžių (Molijos kalno) akmens amžiaus gyvenvietė aptikta 1,1 km į šiaurės rytus nuo kelio Janapolė – Pavandenė, 1,1 km į šiaurę nuo tilto per Drują kelyje Janapolė – Pavandenė. Kultūrinis sluoksnis sunaikintas ariant. Arime surinkta apie 100 neolito radinių: gremžtukų, gramdukų, skaldytinių, skelčių, nuoskalų.

Pabiržulis – žeberklo radimvietė, esanti apie 800 m į pietus nuo kelio Janapolė – Pavandenė, 400 m į šiaurės vakarus nuo Drujos, 400 m į pietus nuo Pabiržulio (Janapolės) alkakalnio. Kaulinį žeberklą apie 1956 m. rado Janapolės darbininkas Albinas Bagočius, kasdamas kalkių duobę.

Sėbų – neolito gyvenvietės – pėdsakus 1966 m. aptiko V. Valatka, R. Rimantienė, V. Urbanavičius. Čia rastos titnago skelčių, puodų šukių. Į Lietuvos nacionalinį muziejų Vilniuje iš šios gyvenvietės titnago dirbinių yra pristačiusi A. Butrimo archeologinė ekspedicija, gavusi juos iš vietos moksleivių (Valatka, Rimantienė, Urbanavičius, 1966).

Upetos – akmens amžiaus gyvenvietės, esančios 1,2 km į pietus nuo kelio Varniai – Žarėnai, autoriaus aptiktos 1979 m., apie 100 m į rytus nuo Juozo Dunausko sodybos. Tais metais surinkta per 100 vienetų neolito laikotarpio titnago inventoriaus, kuris pateko į Lietuvos nacionalinį muziejų Vilniuje (Upetų 1-oji gyvenvietė). Vėliau R. Du-

nauskaitė titnago radinių iš Upetų perdavė Telšių „Alkos“ muziejui (inv. Nr. 30989–31047). Tai neolito laikotarpio gražteliai, gremžtukai, ašmenėliai, gramdukai, skaldytiniai ir jų dalys bei šiaurės elnio rago fragmentas lyg su pjovimo žymėmis viename gale. 1990–1991 m. šios naujos (Upetų 2-osios) gyvenvietės pėdsakų su Narvos keramika ir titnago dirbiniais pavyko aptikti durpyno pakraštyje. 1993 m. žvalgymų metu ši nauja vieta šurfuota, nustatytas Narvos kultūros sluoksnis. Matyt, šioje vietoje yra kelių laikotarpių viena nuo kitos per 100 m nutolusių mezolito stovyklų ir neolito gyvenviečių, kurios ateityje turėtų būti nustatytos sistemingais šių vietų tyrinėjimais.

Žvejeliškės 1-oji gyvenvietė mano aptikta dar 1979 m., yra 250 m į vakarus nuo Virvytės ir Drujos santakos, 4 m aukščio molingos ariamos kalvos pietvakariniame šlaite, 80×40 m dydžio plote; kultūrinis sluoksnis ištirtame 40 m² plote neišlikęs. Arimo sluoksnyje rasti 45 titnago dirbiniai: trikampiai strėlių antgaliai, trapecijos, rėžtukai, gražteliai, gremžtukai, gramdukai ir apie 150 titnago skelčių bei nuoskalų (Butrimas, 1980, p. 6).

Žvejeliškės 2-oji neolito gyvenvietė yra 250 m į vakarus nuo Žvejeliškės 1-osios gyvenvietės, 500 m į vakarus nuo Virvytės ir Drujos santakos, pietrytiniame ariamos kalvos šlaite. Radiniai aptikti 60×60 m dydžio plote. 1980 m. rudenį su A. Girininku atlikti nedidelės apimties žvalgomieji tyrinėjimai. Gyvenvietės teritorijoje rasti 23 neolito dirbiniai – gremžtukai, peiliai, gramdukai, trikampis strėlės antgalis, taip pat apie 70 skelčių bei nuoskalų. Žvejeliškės 3-oji neolito gyvenvietė yra 600 m į vakarus nuo Virvytės ir Drujos santakos, 1 km į rytus nuo Virvytės ir Rešketos santakos, 120 m į šiaurę nuo Žvejeliškės 2-osios gyvenvietės. Ją 1979 m. rado Janapolės vidurinės mokyklos moksleivis E. Kumža. Yra vakariniame molingos kalvos šlaite, apie 80×80 m dydžio plote, kurio centre auga vienišas ievos krūmas. 1980 ir 1984 m. čia atlikti nedidelės apimties žvalgomieji tyrimai. Kultūrinio sluoksnio neaptikta. Surinkta apie 70 neolito laikotarpio titnago dirbinių bei apie 300 skelčių, nuoskalų, gamybos atliekų.

Aiškumo dėlei Rešketos ir Virvytės vagos radimvietes siūlyčiau skirstyti taip:

Virvytės 1-oji gyvenvietėje (Patiltis); čia į šiaurę nuo Rešketos – Virvytės santakos (apie 70 m) Virvytės vagoje, vienas nuo kito nutolę apie 30 m rasti žalvarinis kirvis ir smeigtukas. Ši radimvietė galėtų būti datuojama senojo žalvario amžiaus antruoju periodu. Mūsų vykdyti žvalgomieji tyrimai naujų duomenų apie šią radimvietę nepateikė.

Virvytės 2-oji gyvenvietė (Patiltis) – Virvytės upei naujai iškastoje vagoje, prieš Rešketos įtaką, į rytus nuo santakos radinių pastebėta trijose skirtingose vietose, per 75 m ir 200 m vienas nuo kito: titnaginis kirvelis, briedžio ragas ir griaučiai, akmeninis kirvukas.

Rešketos 1-oji gyvenvietė (Gudelių k., nors literatūroje įsitvirtinęs Patilčio k. vardas). Čia Rešketos senvagėje ir naujai rankiniu būdu kastoje vagoje, šiaurės pietų kryptimi

beveik tiesia linija apie 60 m į pietus nuo Virvytės ir Rešketos santakos, vienas nuo kito nutolę per 15–25 m rasti šie radiniai: bučius (?), žmogaus kaukolė ir griaučiai 180 cm gylyje, 3 kauliniai strėlių antgaliai, gyvūno kaukolė, taip pat pušinių kuolų ir kuolų liekanų. Greičiausiai iš šios vietos buvo ir mūsų 1978–1979 m. žvalgomųjų tyrinėjimų metu melioratorių jau iškastoje žemėje toje pačioje vietoje aptiktas kaulinio durklo fragmentas (Butrimas, Girininkas, 1980, pav. 17:2).

Rešketos 2-ojoje gyvenvietėje (Gudelių k.) – jau tik 25–30 m į rytus nuo tilto kelyje Telšiai–Varniai, Rešketos upės naujai iškastame kanale, 50 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, aptikta žmogaus kaukolės viršutinė dalis.

Rešketos 3-ojoje gyvenvietėje (Vidmantų k.) – 10 km nuo Rešketos žiočių, į vakarus nuo tilto per Rešketos upę, kelyje Žarėnai–Vidmantai, naujai iškasto Rešketos kanalo dugne rastas kaulinis akmens amžiaus dirbinyje ir 150 cm gylyje – žmogaus kaukolė. Deja, žvalgymo metu šioje vietoje mums nepavyko aptikti jokių akmens amžiaus radinių, tik netoli šios vietos aptikta Upetų 1-oji neolito gyvenvietė.

Pastarojo dešimtmečio Biržulio regiono akmens amžiaus paminklų medžiaga yra apibendrinta, su ja supažindinti keliolikos konferencijų Lietuvoje ir užsienyje dalyviai. Maskvoje 1985 m. laidojimo papročiams skirtoje konferencijoje skaitytas pranešimas apie laidojimo papročių kaitą Lietuvoje neolito laikotarpiu (Butrimas, 1985; Butrimas, Girininkas, 1990). 1985 m. Rygoje baltų etnogenezei skirtoje konferencijoje, remiantis nauja medžiaga iš vakarų Lietuvos, skaitytas pranešimas, skirtas Pamarių kultūros kilmei (Butrimas, Чеснис, 1985). Senosios Europos ir Anatolijos kultūrų transformacijai 4500–2500 m. pr. Kr. skirtoje konferencijoje Dubline 1989 m. skaitytas archeologiniais ir antropologiniais duomenimis pagrįstas pranešimas, skirtas senųjų vietinių ir naujųjų kultūrų sąveikai vėlyvajame neolite (Butrimas, Česnys, 1990b). 1990 m. dalyvauta tarptautiniame Prahos–Štirino simpoziume, skirtame virvelinės keramikos grupių ir kultūrų problemoms Europoje; čia supažindinta su Pamarių kultūros chronologija ir vėlyvojo neolito laidojimo paminklais Lietuvoje (Rimantienė, Butrimas, 1990; 1991; Butrimas, 1992c). 1992 m. tarptautinėje konferencijoje Biala Blota (Lenkija) skaitytas pranešimas apie mezolito ir neolito kapų duomenis, rodančius perėjimą nuo pasisavinamosios ekonomikos į maisto gamybos epochą (Butrimas, Jankauskas, 1997). Taip pat skaityti pranešimai Vilniaus tarptautinėje konferencijoje, skirtoje Šiaurės Europos indoeuropizacijai (Butrimas, 1994; 1997; Jankauskas, Butrimas, 1996). Tarptautinėje konferencijoje Kalundborge (Danija) 1993 m. pristatyta mezolitinė medžiaga iš šiaurės vakarų Lietuvos regiono (Butrimas, Ostrauskas, 1993). Lietuvoje, regioninėse konferencijose Varniuose 1994 m. ir Pavandenėje 1996 m., apžvelgta priešistorinė regionų raida, remiantis Biržulio ir Lūksto apyžerių medžiaga (Butrimas, Ostrauskas, 1996; Butrimas, 1996).

Žemaičių aukštumos akmens amžiaus medžiaga tuo pačiu laikotarpiu publikuota Lietuvoje apibendrinamais straipsniais, skirtais arba atskiroms chronologinėms paminklų grupėms, arba detalesnei atskirų paminklų analizei (Butrimas, 1992b; 1996b; Ostrauskas, 1996; Butrimas, Guobytė, Stančikaitė, 1996).

IŠVADOS

1978–1993 m. sistemingų archeologinių ir žvalgomųjų tyrinėjimų metu Žemaičių aukštumoje (daugiausia Biržulio apyžėryje) pavyko atskleisti 50 mezolito stovyklų, neolito ir žalvario amžiaus gyvenviečių, kapinynų bei radimviečių, kurių didžioji dalis – 22 paminklai – tyrinėti stacionariai, o likusieji – žvalgyti. Visas tyrinėjimų plotas – 6831 m². Surinkta keliasdešimt tūkstančių vienetų kera-

mikos, titnago, kaulo ir rago, gintaro, akmens, medžio dirbinių kolekcija, kuri su retomis išimtimis (jos nurodytos publikacijoje) laikoma Lietuvos nacionalinio muziejaus Archeologijos skyriaus fonduose. Dauguma Biržulio baseino regione rastos medžiagos publikuota kataloguose, informaciniuose straipsniuose, atskiriems paminklams ar jų grupėms skirtose platesnėse studijose. Mokslo bendruomenė su šia medžiaga 1978–1996 m. supažindinta 14-oje tarptautinių ir respublikinių konferencijų. Tolesni šio regiono medžiagos tyrinėjimai turėtų būti baigti plačia studija, apibendrinančia visų šio regiono paminklų medžiaga nuo vėlyvojo paleolito iki senojo žalvario amžiaus.

Publikacijos autoriui regiono tyrinėjimuose atskirais metais talkino: archeologai V. Aleksiejūnas, O. Bogušienė, D. Butrimaitė, A. Girininkas, E. Gričiuvienė, E. Ivanauskas, T. Ostrauskas, R. Rimantienė, G. Zabiela, paleogeografas R. Kunskas, Janapolės vidurinės mokyklos moksleiviai bei Vilniaus dailės akademijos studentai. Jiems visiems autorius nuoširdžiai dėkoja.

LITERATŪRA

- Abramowicz A., 1991 - Historia archeologii Polskiej XIX i XX wiek. Warszawa – Łódź, 1991.
- Aleksandravičius E., 1989 – Kultūrinis sąjūdis Lietuvoje 1831–1863 metais. Vilnius, 1989.
- Balčiūnienė I., Česnys G., Jankauskas R. Spigino mezolito kapų kranioetrija, odontologija, osteometrija ir paleopatologija // LA. 1992. T. 8, p. 10–16.
- Bezenberger A., 1883 – Bericht des Vorsitzenden über von ihm im vorigen Jahre auf der Kurischen Nehrung gemachten Steinzeitlichen Funde. Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia. 1883. H. 18. S. 36 – 45.
- Bezenberger A., 1896 – Über einen bei Lankuppen, Kr. Memel, gemachten steinzeitlichen Fund. Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia. 1896–1900. H. 21, p. 325–326.
- Bohne-Fischer H., 1941 – Ostpreußens Lebensraum in der Steinzeit. Königsberg, 1941.
- Brensztejn M. E. Inwentarz starożytności, zabytków, pamiątek i portretów, przechowywanych po plebanjach i dworach na Żmudzi // LNM. F. R. 392.
- Brensztejn M., 1922 – Tadeusz Dowgird // Wiadomości archeologiczne. Warszawa, 1922. T. 7, p. 148–153.
- Butėnas J., 1936 – Povilas Višinskis. Kaunas, 1936.
- Butrimas A., 1980 – Biržulio ež. apylinkių (Telšių raj.) akmens amžiaus gyvenviečių tyrinėjimai 1978 ir 1979 metais // ATL 1978 ir 1979 metais. Vilnius, 1980, p. 3–6.
- Butrimas A., 1981 – Archeologiniai tyrinėjimai prie Biržulio // Komunizmo švyturys. 1981, spalio 25 ir 27, p. 3–4.
- Butrimas A., 1982a – Daktariškės gyvenvietė // ATL 1980 ir 1981 metais. Vilnius, 1982, p. 3–4.
- Butrimas A., 1982b – Daktariškės neolito gyvenvietė: Katalogas. Vilnius, 1982.
- Butrimas A., 1982c – Nauji tyrinėjimai Šarnelės akmens amžiaus gyvenvietėje // Kibirkštis. 1982, spalio 23, p. 3–4.
- Butrimas A., 1982d – Neolitas Žemaičių aukštumoje // Jaunųjų istorikų darbai. Vilnius, 1982, p. 83–84.
- Butrimas A., 1982e – Tyrinėjimai Žemaičių aukštumoje // ATL 1980 ir 1981 metais. Vilnius, 1982, p. 5–7.
- Butrimas A., 1983a – Neolito kapai iš Duonkalnio // Archeologinės ir numizmatinės medžiagos komplektavimas ir konservavimas. Jaunųjų muziejininkų pranešimų tezės. Vilnius, 1983, p. 26–28.
- Butrimas A., 1983b – Biržulio žynio kapas // Mokslas ir gyvenimas. 1983. Nr. 2, p. 24–25.
- Butrimas A., 1984a – Duonkalnio neolito gyvenvietės, alkos ir kapinyno tyrinėjimai // ATL 1982 ir 1983 metais. Vilnius, 1984, p. 3–5.
- Butrimas A., 1984b – Neolito ir žalvario amžių paminklų tyrinėjimai prie Biržulio ežero ir virvytės // ATL 1982 ir 1983 metais. Vilnius, 1984, p. 5–7.
- Butrimas A., 1985 – Duonkalnis: vėlyvojo neolito gyvenvietė, alkos ir kapinynas. Archeologiniai tyrimai // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1985. T. 4, p. 30–49.
- Butrimas A., 1986a – Biržulio sąsmaukos stovyklos ir gyvenvietės tyrinėjimai ir ežero pakrančių žvalgymas // ATL 1984 ir 1985 metais. Vilnius, 1986, p. 3–5.
- Butrimas A., 1986b – Ožnugario 1-os neolito gyvenvietės tyrinėjimai 1985 m. // ATL 1984 ir 1985 metais. Vilnius, 1986, p. 5–7.
- Butrimas A., 1987 – Archeologiniai rinkiniai Kauno gubernijos dvaruose (M. Brenšteino duomenimis) // Jaunųjų muziejininkų konferencijos „Muziejai ir jų kolekcijos“ pranešimų tezės. Vilnius, 1987, p. 12–14.
- Butrimas A., 1988a – Daktariškės 5-os neolito gyvenvietės tyrinėjimai 1987 m. // ATL 1986 ir 1987 metais. Vilnius, 1988, p. 5–7.
- Butrimas A., 1988b – Mezolito kapai Spigino saloje // ATL 1986 ir 1987 metais. Vilnius, 1988, p. 3–4.

- Butrimas A., 1990 – Daktariškės 5-os gyvenvietės tyrinėjimai // ATL 1988 ir 1989 metais. Vilnius, 1990, p. 7–9.
- Butrimas A., 1992a – Daktariškės 5 neolito gyvenvietės tyrinėjimai // ATL 1990 ir 1991 metais. Vilnius, 1992, p. 8–11.
- Butrimas A., 1992b – Spigino mezolito kapai // LA. Vilnius, 1992. T. 8. p. 4–10.
- Butrimas A., 1992c – Corded Pottery Culture graves from Lithuania // Praehistorica XIX, Schnurkeramik Symposium 1990. Praha. Uniwerzita Karlova, 1992, p. 307–311.
- Butrimas A., 1994 – Human Figurines in the Praehistoric Art of the Eastern Baltic // The Indo-Europeanization of Northern Europe. Vilnius, 1994, p. 4–5.
- Butrimas A., 1996a – Apylinkių istorija // Pavandenė. Žemaičių praeitis. Kn. 6. Vilnius, 1996, p. 9–18.
- Butrimas A., 1996b – Šarnelės neolito gyvenvietė // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1996. T. 14, p. 174–191.
- Butrimas A., 1997 – Marija Gimbutas and the Archaeology of the Balts // From the Realm of the Ancestors. An Anthology in Honor of Marija Gimbutas. Manchester, 1997, p. 32–35.
- Butrimas A., Česnys G., 1990 – The emergence of the Pamarių (Baltic Coastal) Group of Indo – Europeans According to Archaeological and Anthropological Data // The Journal of Indo – European Studies. Washington, 1990. Vol. 18, Nr. 3/4, p. 359–377.
- Butrimas A., Girininkas A., 1980 – Naujausia Lietuvos akmens amžiaus medžiaga (1976–1980). Vilnius, 1980.
- Butrimas A., Jankauskas R., 1984 – Duonkalnio neolito gyventojų gyvenimo sąlygos ir paleopatologija // Jaunųjų istorikų darbai. Vilnius, 1984. T. 5, p. 100–102.
- Butrimas A., Jankauskas R., 1997 – Mesolithic and Neolithic Graves in Lithuania: Data on the Transition from Foraging to Food Production // Harvesting the Sea, Farming the Forest: The Emergence of Neolithic Societies in the Baltic Region and Adjacent Areas. Sheffield, 1997, p. 1–5.
- Butrimas A., Kazakevičius V., Česnys G., Balčiūnienė I., Jankauskas R., 1985 – Ankstyvieji virvelinės keramikos kultūros kapai Lietuvoje // LA. Vilnius, 1985. T. 4, p. 14–24.
- Butrimas A., Ostrauskas T., 1993 – Mesolithic in North – Western Lithuania // Man and Sea in the Mesolithic. Kalundborg, 1993, p. 22.
- Butrimas A., Ostrauskas T., 1996 – Pirmieji Varnių apylinkių gyventojai // Varniai, 1996, p. 7–14.
- Daugudis V., 1965 – Retos senienos // Švyturys, 1965, Nr. 13.
- Dowgird T., 1881 – Dziennik badań archeologicznych. T. I–II. 1881–1908. VUB RS. F.1–F. 397.
- Dowgird T., 1891 – Buława krzemienna // Wisła, 1891. T. 5, p. 154–156.
- Dowgird T., 1890 – Wiadomość o wyrobach z kamienia gładzonego, znalezionych na Żmudzi i Litwie // Pamiętnik Fizyograficzny, 1890. T. X, p. 3–20.
- Dowgird T., 1909 – Spis miejscowości oznaczonych na mapie archeologicznej, w których zostały odkryte zabytki dawnej przeszłości // Przegląd historyczny. Warszawa, 1909, p. 361–366 + 1 žem.
- Engel C., 1932 – Die Bevölkerung Ostpreußens in Vorgeschichtlicher Zeit. Königsberg, 1932.
- Filip J., 1966 – Karlowa Typus // Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas. Prag, 1966. T. 1, p. 580.
- Gaerte W., 1927 – Die steinzeitliche Keramik Ostpreußens. Königsberg, 1927.
- Gaerte W., 1929 – Urgeschichte Ostpreußens. Königsberg, 1929.
- Girininkas A., 1977 – Šarnelės vėlyvojo neolito (III tūkst. pr. m. e.) gyvenvietė // MADA. Vilnius, 1977. 1 (58), p. 57–65.
- Groß H., 1939 – Die Bedeutung der Renntierjägerfunden von Bachmann, Kreis Memel // Altpreußen, 1939. T. 3–4, p. 65–67.
- Guobytė R., Stančikaitė M., 1996 – Žmogaus veiklos pėdsakai Biržulio ežero žiedadulkių diagramose. Geomorfologinė ežero apylinkių sandara // LA. Vilnius, 1996. T. 14, p. 213–218.
- Jankauskas R., Butrimas A., 1996 – Changes of Population Biological Status during the Indo – Europeanization in Lithuania // The Indo-Europeanization of Northern Europe. Washington, 1996, p. 306–322.
- Kašarauskas A., 1883 – P. Litvanica, czyli wiadomości o Litwie, zebrane przez Sp. Ks. Ambrożego Kossarzewskiego // NMB RS. F. 24–15, p. 1–267.
- K. M., 1931 – Reti radiniai prie Jonapolio // Lietuvos aidas. 1931, vasario 25.
- Kasarževskis K., 1922 – Litvanica (užrašai) // Tauta ir žodis, 1922. Kn. 1, p. 107.
- Kossarzewski, 1862 – Rzecz o litewskich słownikach. Ogólny pogląd na kraje litewskie // Pismo zbiorowe Wileńskie na rok 1862. Wilno, p. 133–212.
- Krištopaitė D., 1969 – Kraštotyriminkų pirmtakas // Gaidės ir Rimšės apylinkės. Vilnius, 1969, p. 55–62.
- Kulikauskas P., 1959 – Naujai aptikta akmensžalvario amžių gyvenvietė Palangoje // MADA. 1959. T. 2(7), p. 33–41.
- Kunskas R., Butrimas A., 1982 – Development of Limnoglacial remnants of inselform upland in Western Lithuania and the Stone age sites // XI Congress INQUA. Moscow, 1982, p. 190–191.
- Kunskas R., Butrimas A., 1985 – Biržulio ežero krantų ir akmens amžiaus gyvenviečių kaita // LA. Vilnius, 1985. T. 4, p. 66–79.
- Kunskas R., Butrimas A., Česnys G., Balčiūnienė I., Jankauskas R., 1985 – Duonkalnis: vėlyvojo neolito gyvenvietė, alkas ir kapinynas // LA. Vilnius, 1985. T. 4, p. 25–66.
- Lelewel J., 1822 – Nauki dające poznawać źródła historyczne. Wilno, 1822.
- Łoboyko J., 1823 – Starożytności krajowe. Groby olbrzymie na Żmudzi i inne zabytki starożytności tego kraju, z rękopismu rossyjskiego // Dziennik Wileński, 1823. T. II, p. 145–157.
- MMTa – Lietuvos Kultūros ministerijos Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos rankraštynas. F. 566, Telšių apskr. II.
- Nezabitauskas A., 1925 – Kauliniai radiniai // Lietuva. 1925, Nr. 153, p. 4.
- Nezabitauskas A., 1964 – Telšių apygardos archeologiniai radiniai Šiaulių „Aušros“ istoriniame-etnografiniame muziejuje // Mokslo darbai, 1964–1966. Šąs. 4. Telšių „Alkos“ muziejus. Mokslinis archyvas. A. 105.
- Ostrauskas T., 1996 – Vakarų Lietuvos mezolitas // LA. Vilnius, 1996. T. 14, p. 192–212.

- Ostrauskas T., Butrimaitė D., Butrimas A., 1996 – Akmens amžiaus paminklų žvalgymas Biržulio apyžėryje // *ATL 1992 ir 1993 metais*. Vilnius, 1994, p. 26–29.
- Perkowski J., 1934 – Senovės gadinės pėdsakai Telšių apylinkėje // *Gimtasai kraštas*. 1934, Nr. 2, p. 112–114, Nr. 3–4, p. 160–161.
- Puzinas J., 1935 – Poledyninio Lietuvos gyventojų kultūra // *Naujoji Romuva*. Kaunas, 1935, Nr.12–13, p. 281–287.
- Puzinas J., 1938 – Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys // *Senovė*. Kaunas, 1938. T. 4, p. 1–173.
- Puzinas J., 1961 – Račkus Aleksandras // *Lietuvių enciklopedija*. Boston, 1961. T.24, p. 328–329.
- Puzinas J., 1983a – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje XIX a. gale ir XX a. pradžioje // *Puzinas J. Rinkiniai raštai*. Chicago, 1983. T.1, p. 199–227.
- Puzinas J., 1983b – T. Narbutas mūsų prosenovės tyrinėtojas // *Puzinas J. Rinkiniai raštai*. Chicago, 1983. T.1, p. 346–354.
- Puzinas J., 1983c – Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys // *Puzinas J. Rinkiniai raštai*. Chicago, 1983. T.1, p. 33–198.
- Puzinas J., 1983d – Tadas Daugirdas // *Puzinas J. Rinkiniai raštai*. Chicago, 1983. T.1, p. 355–362.
- Richthofen B., 1935 – Deutung der jungsteinzeitlichen Bernsteinschnitzereien vom Schwarzerter Stil // *Altpreußen. Königsberg*, 1935. H. 1, p. 3–15.
- Rimantienė R., 1973 – Šarnelės (Plungės raj.) stovykla // *ATL 1972 ir 1973 metais*. Vilnius, 1973, p.7–9.
- Rimantienė R., 1974 – Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Vilnius, 1974. T. 1, p. 5–83.
- Rimantienė R., 1970 – Šventoji. Narvos kultūros gyvenvietės. Vilnius, 1979. T. 1.
- Rimantienė R., 1980 – Šventoji. Pamarių kultūros gyvenvietės. Vilnius, 1980. T. 2.
- Rimantienė R., 1984 – Nida – senųjų baltų gyvenvietės. Vilnius, 1984.
- Rimantienė R., Butrimas A., 1990 – Die Chronologie der Haffküstenkultur (HKK) in Litauen // *Internationales Symposium. Die kontinentaleuropäischen Gruppen der Kultur mit Schnurkeramik*. Praha–Stirin, 1990, p. 29–30.
- Rimantienė R., Butrimas A., 1991 – Die Chronologie der Haffküstenkultur (HKK) in Litauen // *Internationales Symposium. Die Chronologie der regionalen Gruppen*. Freiburg, 1991, p. 70–74.
- Smigelskis B., 1909 – Kunigo vikaro užrašai. Pavardenio parapija // *Draugija*. 1909. T. VII, p. 225–231.
- Snarskis P., 1968 – Telšių krašto tyros muziejaus moksliniai pasai // *Muziejai ir paminklai*. Vilnius, 1968, p. 36–37.
- Sprindis A., 1978 – Povilas Višinskis. Vilnius, 1978.
- Svičiulienė P., 1969 – Tadas Daugirdas (1852–1919) // *Muziejai ir paminklai*. Vilnius, 1969, p. 106–111.
- Tarasenka P., 1928 – Lietuvos archeologijos medžiaga. Kaunas, 1928.
- Tarvydas B., 1937 – Senovės gintarinių papuošalų rinkinys // *Gimtasai kraštas*, 1937, Nr.1, p. 46–56.
- Tyszkiewicz E., 1842 – Rzutoka na źródła archeologii krajowej. Wilno, 1842.
- Tyszkiewicz E., 1850 – Badania archeologiczne nad zabytkami przedmiotów sztuki, rzemiosł i t.d. w dawnej Litwie i Rusi Litewskiej. Wilno, 1850.
- VAK, – Valstybės archeologijos komisijos medžiaga. 56/106.
- Valatka V., 1966 – Titnaginis kirvukas iš Paplienij // *Žemaičių muziejaus „Alka“ mokslinis archyvas*. Telšių krašto tyros muziejaus mokslo darbai, 1966. Sąs. 4.
- Valatka V., 1967 – Archeologinių tyrinėjimų dešimtmetis // *Muziejai ir paminklai*, 1967, p. 75–77.
- Valatka V., 1968 – Šarnelės stovykla // *Muziejai ir paminklai*. Vilnius, 1968, p.39–42.
- Valatka V., 1969 – Žalvario amžiaus stovykla // *Muziejai ir paminklai*. Vilnius, 1969, p. 65–67.
- Valatka V., 1973 – Akmens amžiaus stovykla Janapolėje // *Komunizmo švyturys*, 1973, birželio 9, Nr.68 (3757)
- Valatka V., 1984 – Maudžiorų plokštinis kapinynas // *LA*. Vilnius, 1984. T. 3, p. 6–24.
- Valatka V., Rimantienė R., Urbanavičius V., 1966 – Virvelinė keramika Sebų gyvenvietėje // *Telšių „Alkos“ muziejaus mokslinis archyvas*. B.260, p. 129–130.
- Volteris E., 1912 – Kun. Žiogo senovės daiktų rinkinys // *Viltis*. 1912, rugpjūčio 15 (28).
- Višinskis P., 1964 – Antropologinė žemaičių charakteristika // *Višinskis P. Rinkiniai raštai*. Vilnius, 1964, p. 125–237.
- Zabiela G., 1986 – 1986 m. žvalgomosios archeologinės ekspedicijos Telšių rajone ataskaita // *Lietuvos istorijos instituto rankraštynas*. F. I. Nr. 1375.
- Zabiela G., 1993 – E. Volterio archeologinė veikla Žemaitijoje // *Žemaičių praeitis*. Vilnius, 1993. T.3. p. 71–77.
- Žilinskas J., 1931 – Akmens periodo (mesolithicum–neolithicum) žmogus Žemaitijoje ir Suvalkijoje, jo kilmė ir jojo ainiai. Kaunas, 1931.
- Žulkus V., Butrimas A., 1994 – Lūksto ežero pakrančių žvalgymas // *ATL 1992 ir 1993 metais*. Vilnius, 1994, p. 96–98.
- Бутримас А., 1980 – Раскопки на оз. Биржулис // *Археологические открытия 1979 года*. Москва, 1980, p. 373–374
- Бутримас А., 1981a – Исследования неолитического поселения Дактаришке 1 // *Археологические открытия 1980 года*. Москва, 1981, p. 351–352.
- Бутримас А., 1981b – К вопросу о судьбе Нарвской культуры // *Актуальные проблемы археологических исследований в Украинской ССР. Тезисы докладов республиканской конференции молодых учёных*. Киев, 1981, p. 98–99.
- Бутримас А., 1982 – Кремневые стамески в материале неолита Литвы // *Древности Белоруси и Литвы*. Минск, 1982, p. 12–19.
- Бутримас А., 1984 – Раскопки неолитических памятников на Жемайтской возвышенности // *Археологические открытия 1982 года*. Москва, 1984, p. 380.
- Бутримас А., 1985a – Раскопки памятников каменного века на оз. Биржулис // *Археологические открытия 1983 года*. Москва, 1985, p. 417.
- Бутримас А., 1985b – Поздний неолит Жемайтской возвышенности. Автореф. дисс. канд. ист. наук. Вильнюс, 1985.
- Бутримас А., 1985c – Старые и новые погребальные обычаи в неолите Литвы // *Балтославянские этнокультурные и археологические древности. Погребальный обряд. Тезисы докладов*. Москва, 1985, p.17–19.
- Бутримас А., 1986a – Раскопки на оз. Биржулис // *Археологические открытия 1984 года*. Москва, 1986, p. 354.
- Бутримас А., 1986b – Раскопки на оз. Биржулис // *Археологические открытия 1984 года*. Москва, 1986, p. 354.

Бутримас А., 1988 — Исследования у оз. Биржулис // Археологические открытия 1986 года. Москва, 1988, р. 391.

Бутримас А., Гирининкас А., 1990 — Старые местные и новые погребальные обряды в неолите Литвы // Исследования в области балто — славянской духовной культуры. Погребальный обряд. Москва, 1990, р. 147-157.

Бутримас А., Чеснис Г., 1985 — О генезисе Приморской культуры и ее носителей // Проблемы этнической истории балтов. Рига, 1985, р. 39-42.

Гуковский К., 1899 — Шавельский уезд. // Памятная книжка Ковенской губернии на 1896 г. Ковна, 1895, р. 119-201 // Археологические заметки. р. 193-198.

Гуковский К., 1899 — Росейский уезд. Памятная книжка Ковенской губернии на 1893 г. Ковна, 1892.

Каталог, 1885 — Каталог предметов музея древностей состоящую при Виленской публичной библиотеки. Вильна, 1885.

Паавер К., 1965 — Формирование териофауны и изменчивость млекопитающих Прибалтики в голоцене. Тарту, 1965.

Покровский Ф.В., 1899 — Археологическая карта Ковенской губернии. Вильна, 1899.

Римантене Р., 1971 — Палеолит и мезолит Литвы. Вильнюс, 1971.

Романов Е.Р. Орудия каменного века // Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 51-14, l. 1-12.

Спицынъ А., 1925 — Литовския древности // Tauta ir žodis. Kaunas, 1926. T. 3, p. 112-171.

SUTRUMPINIMAI

ATL – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje. Vilnius

IEM – Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejus (dabar Lietuvos Nacionalinis muziejus (LNM))

KVDM – Kauno Vytauto Didžiojo muziejus

LA – Lietuvos archeologija

MADA – Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai, A serija

NMB – Nacionalinė M. Mažvydo biblioteka

ŠAM – Šiaulių „Aušros“ muziejus

TKM – Telšių kraštotyros muziejus (dabar žemaičių muziejus „Alka“ Telšiuose (ŽMAT))

THE SURVEY OF STONE AGE INVESTIGATIONS IN THE BIRŽULIS LAKE REGION AND SAMOGITIAN HIGHLANDS

SUMMARY

The archaeological investigations of this west Lithuanian district started during the romanticism period, in the first half of the 19th century. Such Samogitian amateur archaeologists as L. A. Jucevičius, D. Poška and S. Stanevičius collected prehistoric relicts, organised the first local museums, made the first contract with bigger archaeological research centres, universities and historical associations in Vilnius, Mintauja (Mitau) and Petersburg. Majority of them were the participants of the Lithuanian national movement (Samogitian Circle) and their work, provoked deeper archaeological research and interpretation of west Lithuanian archaeological material.

The first positivists such as Count Eustach Tyszkiewicz (Tiškevičius) would be considered as the pioneers of Lithuanian archaeology, who first divided prehistory into three main stages of cultural development: Stone Age, Bronze Age and Iron Age. In the Museum of Antiquity in Vilnius, 752 Stone Age artefacts were collected, but just how much was collected in the Samogitian Highlands is not possible to determinate.

The first data of Stone Age artefacts from the Biržulis Lake region were published in a valuable archaeological map of the Kaunas province (1893), compiled by one F. Pokrovsky. During the same period, a very large collection of Stone Age axes was collected by the priest J. Žiogas (more than 800 stone tools in 1912). Among the local archaeologists T. Daugirdas must be mentioned. He excavated mainly in the Samogitian Highlands area and collected 464 stone tools (according to the catalogue of collections since 1907). The excavations by Daugirdas were systematic and the published reports and maps of archaeological sites contained detailed illustrations. He was the first who published an article on the Stone Age period in Lithuania, “Stone Age Polished Tools from Samogitia and Lithuania” in 1890.

In 1907, when the Russian authorities relaxed some their restrictions in Lithuania, two scientific societies were organized in Vilnius: the Lithuanian Learned Society and the Polish Society of the Friends of Learning. J. Žiogas, V. Nagevičius, M. E. Brenštejn and T. Daugirdas were members of these

societies and some Stone Age materials from west Lithuania were included in the collections of both societies.

In fall of the 19th and the beginning of the 20th centuries a number of German archaeologists excavated in the Klaipėda (Memel) area, which was under German rule. In 1928 P. Tarasenska published a guide to Lithuanian archaeological monuments (“Archaeological Material of Lithuania”) and a list of Samogitian Stone Age archaeological sites with a map was also included.

The first flint and bone artefacts from the Patiltis and Rešketa locations (see maps made by M. Mikalauskas) in 1930 were obtained by director of the Kaunas City Museum Eduardas Volteris, who visited the sites of excavations in the region of the Virvytė and Rešketa rivers (west of Biržulis Lake). Anthropological material from this locality was pub-

lished by Prof. J. Žilinskas, the results of the archaeological investigations published in a work by J. Puzinas, entitled “The Results of the Most Recent Archaeological Research”, 1938.

The systematic archaeological investigations of the Stone Age period in the Biržulis Lake region, thanks to local collectors J. Rekašius and A. Karnuševičius, and consultations by Prof. R. Rimantienė, started in 1978. During the period 1978–1993, the author of this publication investigated 50 Mesolithic and Neolithic sites and cemeteries in the Biržulis Lake area from the same period: 22 were excavated and 28 sites were recognised during a fieldwalking survey and are known from surface collections. Many publications on this material are included in the bibliography in that publication.

Translated by A. Butrimas

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. The Dubysa region archaeological map by Tadas Daugirdas, published in 1909

Fig. 2. The situation plan of Paklibakiai Stone Age finding place at the Venta river side

Fig. 3. The colour draft of archaeological Stone Age and Bronze Age artefact location places in Telšiai district near Varniai at the Virvytė and the Rešketa rivers

Fig. 4. The transverse profiles of Stone Age and Bronze Age artefacts location places' at the confluence of the Virvytė and the Rešketa rivers in Telšiai district

Fig. 5. The situation plan of finding place in the Rešketa river-bed where the bone artefact and man skull was found

ОБЗОР ИССЛЕДОВАНИЙ ПАМЯТНИКОВ КАМЕННОГО ВЕКА ЖЯМАЙТСКОЙ ВОЗВЫШЕННОСТИ У ОЗ. БИРЖУЛИС

РЕЗЮМЕ

Археологические исследования данного региона Западной Литвы начались в период романтизма в первой половине XIX века. Такие любители археологии, как Л. А. Юцевич, Д. Пошка, С. Станевич собрали доисторические реликты, организовали местные музеи, устанавливали научные связи как с отдельными исследователями, так и с музеями, университетами в Петербурге, Вильнюсе, Митаве. Большинство из них принадлежали литовскому национально-освободительному движению (так называемому жямайтскому кружку). Их работы положили начало археологическим исследованиям данного региона, как будто провоцировали общество на более глубокое познание истории и доисторического периода родного края.

Первым ученым позитивистом можно считать графа Эустахия Тишкевича, который является общепризнанным пионером археологической науки Литвы. В им организованный музей древностей в Вильнюсе было собрано 752 изделия каменного века, но из-за неполной документации невозможно установить, которая часть из них относится к нами изучаемой территории. Первые данные о находках каменного века из окрестностей оз. Биржулиса стали известны в связи с девятым конгрессом Русской археологии, проведенным в 1893 году в Вильнюсе. По ответам на анкеты стали известны и находки каменного века. Эти данные были опубликованы В. Покровским в его археологической карте Каунасской губернии. В это время очень большую коллекцию случайных

находок (в большинстве каменных топоров) собрал католический священник Й. Жёгас. В 1912 году в его коллекции было более 800 каменных изделий, преимущественно из территории Западной Литвы. Среди местных археологов выделялся Т. Даугирдас. Он раскапывал археологические памятники Жямайтской возвышенности, собрал коллекцию из 464 каменных изделий (по рукописному каталогу от 1907 года). Археологические раскопки он вёл довольно систематически, его археологические дневники и отчёты отличаются хорошими рисунками, а археологические карты отдельных небольших регионов Жямайтской возвышенности выделяются детальными иллюстрациями. Его перу принадлежит и первая аналитическая публикация — статья "Шлифованные орудия каменного века из Жямайтии и Литвы", опубликованная в 1890 г.

В 1907 году, когда оккупационный режим русской власти допустил некоторые уступки, были организованы два научных общества в Вильнюсе: Литовское научное общество и Польское общество любителей наук. К этим обществам принадлежали археологи любители, занимавшиеся исследованиями каменного века Жямайтской возвышенности: Й. Жёгас, Вл. Нагавичус, М.Э. Брэнштейн, Т. Даугирдас. В обширные коллекции этих обществ попали и материалы каменного века Западной Литвы.

В конце XIX и начале XX веков некоторые немецкие археологи раскапывали памятники каменного века Клайпедского края, тогда принадлежавшего Германии. В 1928 году Т. Тарасенка опубликовал свод материалов

археологическую карту Литвы, где включил все в это время известные местонахождения памятников каменного века Жямайтии.

Первые кремневые и костяные изделия каменного века из окрестностей Патилтис и Решкета (см. карты М. Микалаускаса) в 1930 году попали в Каунасский городской музей, когда директор этого музея Эдуард Волтер посетил место мелиоративных работ у стока рек Вирвите и Решкета (западная часть поозерья Биржулис). Антропологический материал данного местонахождения опубликовал проф. Й. Жилинскас, а археологические находки были опубликованы в книге Й. Пузинаса, под названием "Данные наиболее новых археологических исследований в Литве", опубликованной 1938 г.

Систематические археологические исследования памятников каменного века данного региона были начаты благодаря проделанной работе местных коллекционеров Й. Рекашоса и А. Карнушявичюса и консультациями проф. Р. Римаптене в 1978 г.

В период 1978—1993 г. г. благодаря систематическим исследованиям памятников каменного века автором данной публикации выяснено 50 стоянок, поселений и могильников каменного века. 22 из них было обнаружено во время полевых разведочных работ и известны по собранным коллекциям. В конце данной публикации приложена библиография, в которой можно найти ссылки на основные публикации материалов о каменном веке данного региона.

Vertė A. Butrimas

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Р и с . 1. Археологическая карта бассейна р. Дубиса, опубликованная Т. Даугирдасом в 1909 г.

Р и с . 2. Ситуационный план местонахождения каменного века Паклибакай, на побережье реки Вента.

Р и с . 3. Цветной чертеж археологических местонахождений каменного и бронзового веков в Варняйской волости Тельшяйского раена у стока рек Вирвите и Решкета.

Р и с . 4. Стратиграфические разрезы мест находок каменных, костяных и бронзовых изделий у стока рек Вирвите и Решкета.

Р и с . 5. Ситуационный план местонахождений костяного изделия и человеческого черепа у реки Решкета.

Dr. Adomas Butrimas
Vilniaus Dailės Akademija
Dailės istorijos ir teorijos katedra
Maironio 6
2600 Vilnius
Tel.: 611170